

14916

891.71.02

4-49

19 NOV 2010

Կ.ԿԵՐԵՍԱՅԵԿ

ՊՈՒՇԿԻՆԻ ԿՅԱՆՔԸ

891.71.03

Կ-Կ

պր.

1937

« ԳՐՈՂ »

14916

ՀԱՎԱՏԱ, ԸՆԿԵՐ, ԿԾԱԳԻ ՆԱ՝
ՅՈՎԻԶ ՅԵՐԶԱՆԿՈՒԹՅԱՆ ԱՐՇԱՆՈՒՅՈՒՆ
ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԸ ՔՆԻՑ ԿԱՐՔՆԱՆԱ
ՅԵՎ ՑԱՐԻՋՍԻ ԲԵԿՈՐՆԵՐԻ ՎՐԱ
ԿԳՐԻ ՄԵՐ ԱՆՈՒՆԸ:

87

Alexander Humeau

09.08.2013

891.71.09

Վ. Վ. ՎԵՐԵՍԱՅԵՎ

Կ-49

պ.

ՊՈՒՇԿԻՆԻ ԿՅԱՆՔԸ

ԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿ

85524
1010

Ազատ բարգմանություն

Հ. ԲՈՂԴԱՆՅԱՆԻ

Ազով-Սելժովյան Հայկական
Ֆերիային Հրատարակչություն «ԳՐՈՀ»
Ռոստով-Դոն - 1937

եր: Այս Հանձնախումբը հաբեշական իշխողներէց մեկի վորդին եր. իբրեւ պատանդ՝ նա տարված ե յեղել Կ. Պոլիս, այնտեղից ել բերվել ե Ռուսաստան: Պետրոս Առաջին կալսքը հրամայում ե մկրտել նրան, ուսման ե տալիս ե հովանավորում ե նրան իբրեւ մերձա վորին:

Պուշկինի ծնողները համարյա բոլորովին խնամք չեն տարել իրենց զավակների դաստիարակութեան վրա. նրանց դաստիարակել են ֆրանսացի դաստիարակուհիները: Պուշկինն առաջին սիրով չեր հետևում բնական առարկաներին. չեր սիրում մանավանդ մաթեմատիկան: Բայց դրա հակառակ՝ Հափազանց սիրում եր կարդալ: Ծածուկ մտնում եր հոր գրադարանը, ժամերով մնում եր այնտեղ, կարգում եր անխտիր ամեն բան, ինչ-վոր ձեռքն եր ընկնում:

Դեռ ութ տարեկան չկար, յերբ Պուշկինն սկսեց ֆրանսերեն վոտանավորներ գրել: Պետք ե նկատի ունենալ, վոր մանկութեան հասակում Պուշկինը ֆրանսերեն ավելի լավ եր խոսում, քան ռուսերեն, վորովհետեւ նրանց տանը, ինչպես ե ժամանակի բոլոր ազնվականների ընտանիքներում, խոսակցական սովորական լեզուն ֆրանսերենն եր:

Պուշկինը մի շատ կայտառ, սրախոս ու չարաճճի յերեխա յե յեղել: Ծնողները նրան չեն սիրել, ու նա յերբեք ծնողական սեր ե գգվանք չի ճաշակել:

1811 թվին Ցարսկոյե Սելոյում (այժմ Դեմսկոյե Սելո) թագավորի հրամանով բացվում ե մի նոր գիշերօթիկ դպրոց՝ հատկապէս արտոնյալ դասի յերեխաների

համար. այդ դպրոցը կոչվում եր Ցարսկոյե Սելոյի լիցեյ: Նույն 1811 թվին այդ դպրոցն ընդունվեց Պուշկինը:

Հետաքրքրական չ պաշտոնական այն բնութագիրը, վոր մի տարուց հետո տալիս ե լիցեյի վարչութունը Պուշկինի մասին. «Նրա ընդունակութուններն ավելի փայլուն են, քան թե հիմնական. նա ավելի վառ ե սուր, քան թե խոր խելքի տեր ե. ընդունակ ե այն առարկաներից, վորոնք շատ լարվածութուն չեն պահանջում, այդ պատճառով նրա հառաջադիմութունը շատ նվազ ե: Բոլորովին աշխատասեր չե... Սրախոս ե, բայց, տարաբախտաբար, դասարկաբանութեան մեջ... թեթևամիտ ե»:

Այսպէս բացասական կարծիք եյին կազմել աշակերտ Պուշկինի մասին լիցեյի դասատուներն ու վերակացուները: Այնինչ հայտնի յե, վոր Պուշկինն այդ ժամանակ արդեն Հափազանց շատ եր կարգում, աշխատում ե խորհում: Իր մի բանաստեղծութեան մեջ (1814 թվին) նա թվարկում ե սիրած գրողներին. կարելի յե միայն զարմանալ, թե վորքան շատ գիրք ե կարդացած յեղել տասնհինգամյա այդ պատանին: Հոմերոս, Վիրգիլիոս, Հորացիոս, Տասսո, Մոլյեր, Ռասին, Վոլթեր, Ռուսսո, Պարնի, Դերժավին, Ֆոնտիլիին, Կաբամզին, Դիդտրիս, Կրիլով — ահա սրանք են նրա սիրած հեղինակները:

Պուշկինի դասընկերներից վոմանք չեյին սիրում նրան՝ նրա կծու լեզվի համար. բայց շատերն ել խիստ սիրում եյին նրան. վերջինների թվումն եյին՝ ապագա ղեկավարիստ Պուշկինը, ապագա բանաստեղծ Դելվիգը,

Պուշկինը լիցեյի աշակերտ:

Փորագր. Յե. Հեյստմանի

հյուսիսեղբեկները և ուրիշները: Լիցեյի վարչության հան-
դեսը նա իրեն պահում էր միանշամայն ազատ. նա յեր
պարագլուխն այն խոտվությունների, վորոնք ծաղեցին
լիցեյում նրա գոյության առաջին տարում:

Լիցեյում հրատարակվում էին ձեռագիր ժուրնալ-
ներ, ուր տպվում էին աշակերտների և առավելապես
Պուշկինի բանաստեղծությունները. ընկերները հար-
գալից հետաքրքրությամբ հետևում էին սկսնակ բա-
նաստեղծի տաղանդի հարաճուն զարգացմանը:

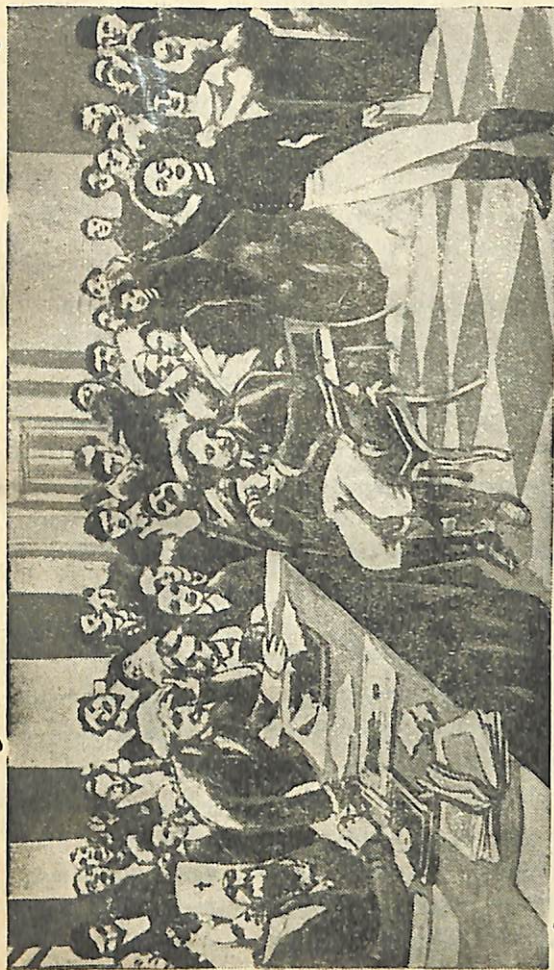
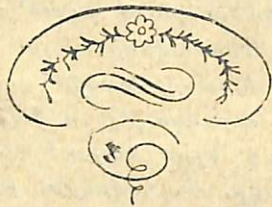
1815 թվի հունվարի 8-ին լիցեյում հրապարակա-
կան քննություն էր նշանակված. քննությանը հրա-
վիրված պատվավոր հյուրերի մեջ էր նաև ծերունի
բանաստեղծ Դերժավինը, վոր 18-րդ դարի ամենատա-
ղանդավոր ռուս բանաստեղծներից մեկն էր: Սեղանի
մոտ կանչեցին Պուշկինին: Մոտենալով սեղանին՝ Պուշ-
կինն սկսում է կարդալ «Հիշողություններ Յարսկոյե
Սելոյի մասին» իր բանաստեղծությունը, վոր զբված
էր Դերժավինի հայրենասիրական ներբողների վոճով:
Բանաստեղծությունն առաջ բերեց ընդհանուր հրճ-
վանք: Դերժավինը, արտասուքն աչքերին, փարվում
է Պուշկինին և համբուրելով նրան՝ ասում է — Ահա
թե ով է բռնելու Դերժավինի տեղը:

Ժամանակի ամենաականավոր գրողներն սկսեցին
ավելի և ավելի ուշադրություն նվիրել Պուշկինին:
Հուսալից աչքերով էին նայում նրա վրա Կարամ-
զինը, Բատյուշկովը, Ժուկովսկին, իշխ. Վյադեմսկին:
1816 թվին Կարամզինն իշխան Վյադեմսկու և Պուշ-
կինի հորեղբոր՝ բանաստեղծ Վասիլիյ Լվովիչի հետ

այցելեցին լիցեյը՝ Այստեղ կարամզինը, կանչելով Պուշ-
կինին, ասում է նրան—Սա վառնիւր արծվի պես, բայց
թռիչքը չդադարեցնես:

Լիցեյի բարձր կուրսերումն էր Պուշկինը, յերբ նա
ծանոթություն հաստատեց լեյբ-գվարդիայի հուսարա-
կան գնդի սպաների հետ. այս գունդը բանակում էր
Յարսկոյե Սելոյում: Գվարդիական սպաներից շատերն
այդ ժամանակներում տարված էին ազատամտական
հովերով և տրամադրված էին կառավարության դեմ.
այս սպաների միջոցով Պուշկինը հարավորություն
ունեցավ մոտիկ ծանոթանալ անլեզալ զրահանության
հետ:

Սպաներից մեկը՝ հետագայում նշանավոր Պ. Յա.
Չաադայեվը շատ մեծ ազդեցություն ունեցավ Պուշկինի
վրա: Իբրև հեղափոխական հովերով տարված մարդ՝
Չաադայեվը խոշոր դեր խաղաց Պուշկինի քաղաքական
դաստիարակության և ընդհանրապես նրա մտավոր
զարգացման ձևակերպման մեջ:

Ա. Ս. Պուշկինը մեկնի տարեկանը հանդեսին արտասանում է իր բանաստեղծութիւնը
Դերձակինի ներկայությամբ
Նկար Ի. Ռեպինի

1817 թվին Պուշկինն ավարտեց լիցեյն ու ծառայության մտալ Պետերբուրգում, արտաքին գործերի պետական կոլեգիայում, տարեկան 700 ռ. ուճիկով։ Պուշկինի, ինչպես և ժամանակի յերիտասարդ ազնվականների ծառայությունն իսկապես միայն անվանական եր, ձևական։ Նրանք համարյա վոչինչ չեյին անում։ Երբեմնապես միայն յերևում եյին իրենց պաշտոնատեղում՝ սահմանյալ չիւներն (աստիճանները) ստանալու համար։ Հետևաբար Պուշկինն ազատ ժամանակ շատ ունեւր։

Ծնողները նույնպես Պետերբուրգ եյին փոխադրվել։ Պուշկինը ծնողների հետ ապրում եր Փոնտանկա կոչվող փողոցում, Կալինկինի կամրջի մոտ։ Պուշկինի ստացած չնչին ուճիկը շատ անբավարար եր ծածկելու համար այն ծախսերը, վորոնք անհրաժեշտաբար կապված եյին Պուշկինի բարձր շրջաններում մշտական յեւումուտը ունենալուն հետ։ Իսկ ծնողների գործերն, ինչպես և միշտ, խանգարված եյին. դրան հարկավոր ե ավելացնել նաև հոր գծուծ ժլատությունը։

Եպիգրամ եպիգրամի հետեից զրեց այդ ժամանակ Պուշկինն Ալեքսանդրի ու նրա բարձրաստիճան խորհրդականների մասին: Իր մի բանաստեղծութիւն մեջ («Ազատութեան ներքողը»), դառնալով թագակիրներին, վորոնք իրենց իշխանութիւնը համարում են «վորորմութեամբն աստուծո», Պուշկինն ասում է.

Ձեզ պսակ ու գահ, ո՛վ դուք տրոյանք,
Որեմքն ե տալիս յեվ վոչ բնութիւն.
Ժողովրդից, այո՛, կանգնած եք դուք վեր,
Բայց ձեզնից ել վեր որեմքն ե կանգնած:

«Դիուդ» բանաստեղծութեան մեջ նա վառ գոչնեւրով պատկերում է ճորտ գյուղացիութեան դրութիւնը: Իր մտերիմ բարեկամ Չապաեին ուղղած բանաստեղծութեան մեջ Պուշկինը գրում է.

Հավատա, բնկեր, կծաղի նա՛
Թովիչ յերջանկութեան արեալուստ.
Ռուսաստանը քնից կարքնանա
Յեվ ցարիզմի բեկորների վրա
Կգրի մեր անունը:

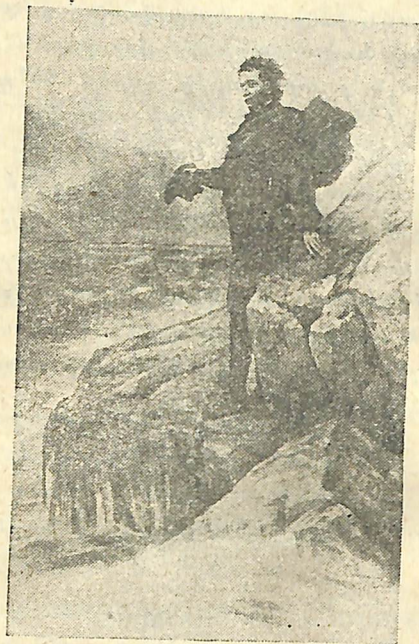
Այս բանաստեղծութիւնների ձեռագիր որինակները ձեռքե-ձեռք անցնելով տարածվում էին Ռուսաստանի նուշիսկ ամենահեռավոր անկյուններում: Բանաստեղծի այս հարձակողական և մերկացուցիչ գրվածքները բնականաբար պետք է ընկնեյին նաև կառավարութեան ձեռքը: Պետերբուրգի գինվորական գեներալ-նահանգապետ կոմս Միլորադովիչն իր մոտ է

կանչում Պուշկինին ու նրա ներկայութեամբ հրամայում է վոստիկանապետին գնալ և խուզարկութիւն կատարել Պուշկինի բնակարանում: Այս վերջինը դառնում է Միլորադովիչին և անվրդով ասում.

— Կոմս, այն, ինչ-վոր դուք փնտռում եք, այնտեղ չեք գտնի. լավ է կարգադրեք, վոր բերեն թուղթ ու գրիչ, և յես այն բոլորը նորից կգրեմ հենց այստեղ:

Այս ասելով նստեց ու գրի անցրեց իր բոլոր անլեզալ վոստանավորները: Յարը վորոշեց աքսորիլ ըմբոստ բանաստեղծին Սիբիր կամ Սոլովկի: Կարամզինի և Ժուկովսկու ազդու միջնորդութեամբ այս պատիժը մեղմվեց. 1820 թվի մայիսի 6-ին յերիտասարդ Պուշկինին Պետերբուրգից աքսորեցին Յեկատերինոսլավ (այսօրվա Դնեպրոպետրովսկ)՝ գեներալ Ինզովի մոտ ծառայելու պաշտոնով: 1820 թվի մայիսի 6-ին Պուշկինը մեկնեց Պետերբուրգից:

«Մնա՞ք բարով, դուք ազատ տարեր՞ք»:
Նկար Այվագուսկու յնվ Ռեպիճի:

85524
0101

Հայտնի գորապետ՝ գեներալ Ռաևսկին, Պետերբուրգից Կովկասի հանքային ջրերն ուղևորվելիս, հասավ Յեկատերինոսլավ, ուր մնաց մի քանի որ հանգստանալու: Նրան ուղեկցում էին Նիկոլայ վորդին ու յերկու ղեռահաս աղջիկները: Այս Նիկոլայը Պուշկինի վաղեմի բարեկամն էր ու պիտեր, իհարկե, վոր իր մտերիմը Յեկատերինոսլավ ե աքսորված: Վորոշեց անպատճառ տեսնել նրան: Յերկար հարցուփորձից հետո Նիկոլայ Ռաևսկին իր բարեկամին գտավ մի հրեայի վողորմելի խրճիթում, քաղաքի հեռավոր ծայրում: Մալարիայով հիվանդ Պուշկինը պառկած էր փայտե մի նստարանի վրա վողորմելի կերպարանքով՝ չսափրված, դժգույն ու լղար դեմքով:

Գեներալ Ինզովի թուլյալով թյամբ Ռաևսկիններն իրենց հետ Կովկաս տարան նաև հիվանդ Պուշկինին: Այդ ամառ Պուշկինը Ռաևսկինների հետ անցկացրեց հանքային ջրերում, իսկ ոպոստոսին, նույն Ռաևսկինների հետ, ուղեվորվեց Ղրիմ և յերեք շաբաթ մնաց Դուրգուլֆում, — յերեք յերջանիկ շաբաթ, վորոնք մնա-

ցին Պուշկինի հիշողության մեջ նրա կյանքի ամուլը ընթացքում:

Սեպտեմբեր ամսին Պուշկինը Գուրգուֆից մեկնեց ուղղակի Քիշնև (Բեսարաբիայում), վորովհետև զենհրալ Խնգովի գրասենյակը Յեկատերինոսլավից այդտեղ եր փոխադրվել: Ճանապարհին նա նորից տենդով հիվանդացավ. բուրորովին հիվանդ՝ նա գնաց Բախչիսարայ, դիտեց խանի պալատն իր «արցունքի շատրվանով» ու սեպտեմբերի 21-ին հասավ Քիշնև:

Քիշնևում գտնվում եր Հարավային բանակի դիվիզիաներից մեկի շտաբը: Դիվիզիայի հրամանատարն եր Միխ. Ֆյոդ. Ուլովը՝ գաղտնի «Բարոդության միության» անդամը: Սա իր գնդերում, զինվորների համար, մտցրել եր կրթական այսպիս կոչված լանկաստերյան դպրոցներ և յեռանդուն կերպով պայքարում եր մարմնական պատիժների դեմ: Պուշկինի գալուց հետո շատ չանցած՝ նա ամուսնացավ զենհրալ Ռաևսկու մեծ աղջկա՝ Յեկատերինա Նիկոլանայի հետ, վորը, Պուշկինի կարծիքով, «արտասովոր կին եր»: Պուշկինն Ուլովների մոտ ընդունվում եր իբրև տան մարդ: Այստեղ նա ծանոթացավ Ուլովի դիվիզիայի սպաների հետ: Նրանց մեջ քիչ չեյին խելացի և տաղանդավոր մարդիկ:

«Բարոդության միությունը» յերկու բաժին ուներ: Մեկի կենտրոնը Պետերբուրգում եր, մյուսինը հարավում՝ Տուլչինոյում, ուր գտնվում եր Հարավային բանակի գլխավոր շտաբը: Պետերբուրգցիները կոնստիտուցիա եյին ուզում՝ ազնվականական իրավունքների և կալվածատիրական հողատիրության պահպանումով:

Պուշկինը զենհրալսանհրդ հետ կամենկայում
Նկար Դ. Կորոլևիով

Ավելի ռադիկալ հարավացիները՝ վորպես նպատակ՝ առաջադրել էյին դեմոկրատական հանրապետութիւն՝ ազնվականական արտոնութիւնների լիակատար վերացումով և բոլոր քաղաքացիների քաղաքական իրավունքների հավասարեցումով:

Հարավցիների գլուխ կանգնած էր գնդապետ Պիստելը: Պուշկինը սրա հետ հանդիպում էր Քիշնևում, յերբ Պեստելը յերբեմն գալիս էր այնտեղ: 1821 թվի ապրիլի 9-ին Պուշկինն իր որդրում գրել է. «Առավոտն անցկացրի Պեստելի հետ... Նա իմ ճանաչած մարդկանցից ամենաորդինալ մտածողներից մեկն է»:

Քիշնից Պուշկինը միքանի անգամ հյուր գնաց Կիևի նահանգի Կամենկա գյուղը, վոր մի հարուստ կալվածք էր և պատկանում էր գեներալ Ռահսկու մորը: Կամենկայում ապրում էր սրա վորդին յերկրորդ ամուսնութիւնից՝ Վասիլիյ Լվովիչ Դավիդովը, վոր Հորավային ընկերութեան գործունյա անդամներից մեկն էր: Ամեն տարի նոյեմբերի վերջում, նրա մոր անվանակոչութիւնը տոնելու պատրվակով, Կամենկա էյին հավաքվում գաղտնի ընկերութեան անդամները՝ խորհրդակցութեան համար: Այդպիսի համագումարներից մեկին պատահաբար ներկա յեղավ Պուշկինը. այստեղ նա վերանորոգեց իր ծանոթութիւնը Ի. Դ. Յակուշկինի հետ, վորին արդեն հանդիպել էր Պետերբուրգում: Յակուշկինը նույնպէս այս ընկերութեան ամենագործունյա անդամն էր:

Հեղափոխութեան այն ժամանակվա այդ բոլոր նշանավոր գործիչների հետ հաղորդակից լինելը մեծ ազ-

դեցուցեց թո՛ղ Պուշկինի քաղաքական զարգացման վրա: Նրա ուղղորդիչ տրամադրութիւններն ամբողջութեամբ ելին: Դրան նպաստում էին նաև Յեվրոպայում տեղի ունեցած իրադարձութիւնները: Հեղափոխութիւնը բռնկվել էր Իսպանիայում, Նեապոլում, Հունաստանն ապստամբել էր Թուրքիայի դէմ: Պուշկինը հիացմունքով հետևում էր հունական ապստամբութեան ընթացքին, յերազում էր անձամբ մասնակցել նրան:

Յերբեք Պուշկինն այնքան հեղափոխականորեն տրամադրված չէր յեղել, վորքան այդ ժամանակ:

Ինչնեւում Պուշկինը գրում է «Դաշույն» հեղափոխական բանաստեղծութիւնը: Նույն ժամանակ նա գրում է մի կծու եպիգրամ Ալեքսանդր 1-ի հասցեյին— «Թմրկահարութեան տակ դաստիարակվածը» վերնագրով: Պուշկինը նախագծում է մի դրամա, ուր ազնվականը թղթախաղում տարվում է իր վաղեմի, հավատարիմ ծառան: Պոեմն սկսում է մեծ նովելորդի ազատութեան համար կռիւղ առասպելական մարտիկ Վադիմի մասին: Իր քաղաքական տրամադրութիւններն արտահայտելիս Պուշկինը, ինչպես և Պետերբուրգում, վոչ մի զգուշութիւն չէր բանեցնում: Գաղտնի վոստիկանութեան գործակալները գրում էին Պետերբուրգ. «Պուշկինը հրապարկով և նույնիսկ սրճարաններում հայտնում է վոչ միայն ղինվորական իշխանութեանը, այլև կառավարութեանը»:

Իր հայացքներով ու տրամադրութիւններով Պուշկինը սերտորեն հարված էր գաղտնի ընկերութեանը, բայց նրան անդամ չէր: Հեղափոխական շարժման պատ-

մութեան մեջ մտած դավադիրներէց վոչ մեկը, ինչպես գեկարբիստները, իրենց գաղտնիքը Պուշկինին չեյին հայտնում. նրանք մի կողմից վախենում էին, վոր նա վեճի տաք ժամանակ կարող է բերնից խոսք թոցնել. մյուս կողմից՝ նրան պահպանում էին վորպես խոշորագույն տաղանդի. նրանք հասկանում էին, վոր Պուշկինն իր գրչով բավականաչափ աշխատում է իրենց նպատակներին համար:

Պետերբուրգի մոտերիմների ջանքով Պուշկինը, արտաքին գործերի մինիստրի կարգադրութեամբ, փոխադրվեց Ուեսսա, վորի գետերաւնահանգապետն էր կոմս Մ. Ս. Վորոնցովը: Սա, վոր Յեվրոպայում մեծացած ու դաստիարակված մարդ էր, խոստացել էր հովանավորել յերիտասարդ բանաստեղծին ու նրա տաղանդի զարգացման համար նպաստավոր պայմաններ ստեղծել:

Պուշկինի նյութական վիճակը գոհացուցիչ չէր. նա համարվում էր Վորոնցովի զբոսնայակի պաշտոնյա, ամսական 58 ռուբլի ուճիկով, վոր, բնականաբար, փոքրիշատե մարդավայել կյանքի համար բավական չէր: Ազնվականների միջավայրում, վորին պատկանում էր նաև Պուշկինը, գրական վաստակների համար փող ստանալն անպատիվ բան էր համարվում. դա նշանակում էր «վաճառքի հանել յերկնային շնորհքը»: Պուշկինը միանգամայն դեմ գնաց այս աղայական նախապաշարմունքին. նա ասում էր. «Շնորհքը չի վաճառվում. վաճառել կարելի չէ ձեռագիրը»:

Այս ժամանակաշրջանում Պուշկինը միանգամայն տարված էր Բայրոնով: Այս վերջինի ազդեցութեամբ

գրված են «Կովկասյան գերին», «Բախչիսարայի շատրվ-
վանը», «Յեղբայրներ - ավազակներ» պոեմները: Այս
պոեմները, վոր գրված են սքանչելի տաղաչափությամբ,
համակված են հրաշալի գեղարվեստական պատկերնե-
րով, շատ մեծ հաջողություն ունեյին: Հասարակու-
թյունը բերան եր անում այս պոեմները. Պուշկինի
ժողովրդականությունը որեցոր աճում եր: Այստեղ,
Ողեսսայում, Պուշկինն սկսեց գրել իր նշանավորագույն
յերկերից մեկը՝ «Յեվգենիյ Ունգերին»:

Թեև այն ժամանակվա ուռւ մեծավորների մեջ
Վորոնցովն աչքի յեր ընկնում վորպես կուլտուրական,
յեռանդուն և բանիմաց պաշտոնյա, բայց միաժամա-
նակ նա շատ յեսամուլ, չոր, ինտրիգան ու նենգամիտ
մարդ եր. լինելով բժախնդիր և ինքնահավան իշխա-
նավոր, նա սիրում եր, վոր ստորագրեյալները շողջոր-
թեն, ստորաքարշություններ անեն իր առաջ: Թեև
Պուշկինը նրա զրասենյակի ստորին պաշտոնյաներից
եր, բայց իրեն պահում եր միանգամայն անկախ, քծնել
ու շողջորթել չգիտեր: Այս եր պատճառը, վոր Վո-
րոնցովը հետզհետե սկսեց վարվել Պուշկինի հետ ավելի
սառնությամբ և մեծամտությամբ:

1824 թվի մայիսին Վորոնցովը պաշտոնապես առա-
ջադրում ե Պուշկինին մեկնել գավառները՝ տեղիկու-
թյուն հավաքելու յերևան յեկած մորեխի ու նրա վե-
րացման համար գործ գրված միջոցառումների մասին, իշ-
խանավորի այս առաջադրանքը Պուշկինին միանգամայն
կատաղեցրեց. հասկանալի յեր, վոր Վորոնցովը նրան
պարզապես ուզում ե ոչտադործել վորպես գրասե-

նյակային սոսկական աստիճանավորի: Պուշկինը վճռեց
հրաժարվել այս գործուղումից. բայց մտերիմները համո-
զեցին նրան հետ կենալ այդ քայլից: Պուշկինը մեկնեց
գավառ. վերադառնալուց հետո, ինչպես պատում եյին,
նա մի այսպիսի ռապորտ ե ներկայացրել Վորոնցովին.

Մորեխը բռավ, բռավ

ու նստավ.

Նայեց չորս կողմը, ամենը կերավ

ու նորից բռավ:

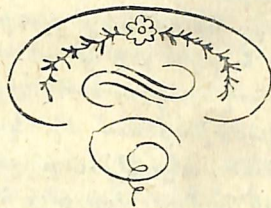
Այս միջադեպից հետո Պուշկինը, հրաժարական տա-
լով, հեռանում ե պաշտոնից և վճռում ե ապրել գրա-
կան աշխատանքով:

Աքսորականի կաշկանդված վիճակը, Վորոնցովի հա-
լածանքը, գրաքննչական անձուկ պայմանները հափա-
զանց հուզում եյին բանաստեղծին, և նա վճռեց փախ-
չել Ռուսաստանից ու անցնել Կ. Պոլիս: Բարեկամներեց
վրմանք ոգնում եյին նրան այս նպատակը հաջողեց
նելու համար: Բայց փախուստը գլուխ չեկավ:

Վորոնցովն, ի հարկե, չիր քնած. նա անվերջ վե
կուցումներ եր ներկայացնում Պետերբուրգ Պուշկինի
մասին. նա հավաստիացնում եր կառավարությանը,
վոր Ողեսսայի հասարակությունը հափազանց վտան-
գավոր ե Պուշկինի համար, վոր այդ հասարակությունը
կարող ե վարակել նրան «մոլորություններով և վտան-
գավոր գաղափարներով». վոր լավագույն կլինեն հեռու
պահել Պուշկինին նրա յերկրպագուների քծնանքից,
վորովհետե այդ յերկրպագուները գլխահան են անում

նրան, ներշնչելով, թե նա նշանավոր գրող է, «մինչդեռ
նա հանդիսանում է թույլ ընդորինակողը մի գրողի,
այսինքն լորդ Բայրոնի, վորի մասին շատ քիչ բան
կարելի չէ ասել»:

Պուշկինի գլխին սև ամպեր ելին կուտակվում: Մոսկ-
վայի վոստիկանության ձեռքն եր ընկել Պուշկինի մի
նամակը, գրված իր բարեկամներից մեկին. հիշյալ նա-
մակում բանաստեղծն արտահայտվում է այն իմաստով,
վոր ինչպես ասածու գոյության, այնպես էլ հոգու
անմահության վերաբերված փաստարկումները համո-
զեցուցիչ չեն: Մոսկվայից կարգադրություն է գալիս,
վորպեսզի Պուշկինին աքսորեն Պսկովի նահանգը՝ ծնող-
ների կալվածքը: Այս կարգադրությունը միանգամայն
շշմեցրեց Պուշկինին: Բայց հրամանը պետք է կատար-
վեր. 1824 թ. հուլիսի 30-ին Ուեսսայի քաղաքապետը
ճամբու դրեց Պուշկինին Պսկովի նահանգը:

Ճանապարհին վոչ մի տեղ կանգ չառնելով, Պուշկինը
գոստոտի 9-ին հասավ իր ծնողների կալվածքը՝ Մի-
խայլովսկոյի գյուղը:

Համարյա յերկու տարի նա մնաց այստեղ իբրև
միայնակյաց իր պառավ դայակի՝ Արինա Ռոդիոնով-
նա ի հետ: Ամեն առավոտ նա ընդունում էր սառը
վաննա և ապա նստում էր աշխատելու. ճաշում էր ուշ.
ճաշից հետո նստում էր ձին և զբոսանքի գնում. յե-
րեկոները ձանձրութից ինքն իր հետ բլիթարդ էր
խաղում կամ լսում էր դայակի սքանչելի հեքյաթները.
«Ի՞նչ հրաշալի հեքյաթներ են դրանք», — հիացմունքով
գրում էր Պուշկինը բարեկամներին. — Այս հեքյաթնե-
րից յուրաքանչյուրը մի-մի պոեմ է... Դայակս — Տատ-
յանայի դայակի նախատիպն է. նա իմ յեղակի ընկերն
է. նրան հետ է միայն, վոր յիս ձանձրութ չեմ զգում»:

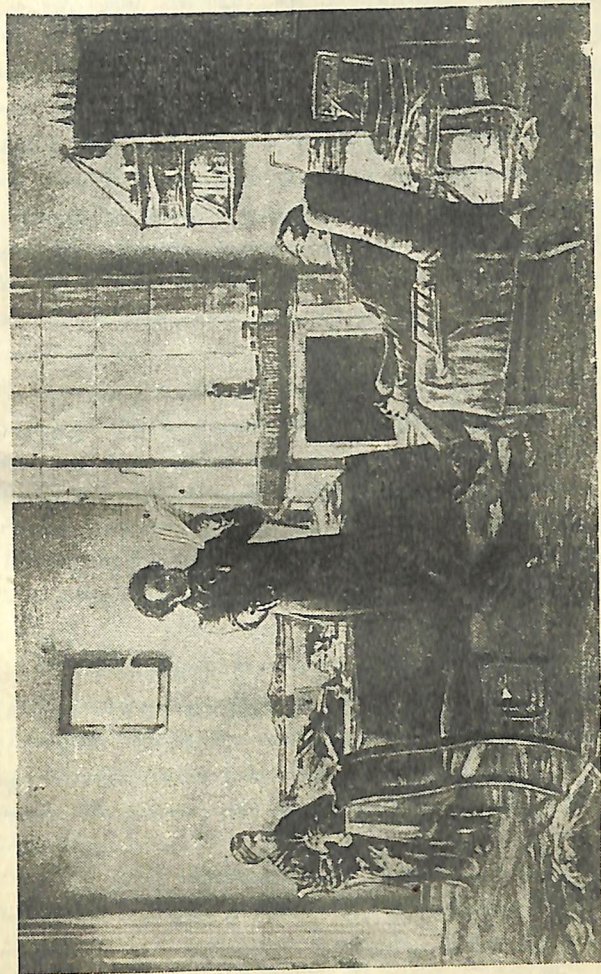
Տոն որերին Պուշկինը յերբեմն հազնում էր ոռ-
սական կարմրագույն վերնաշապիկը և վոտքով գնում
էր մոտակա վանքը. այստեղ նա մոտենում էր կոյր

աղքատներին, նստում նրանց կողքին և ուշադրությամբ ակննջ եր դնում նրանց յերգերին:

Հարևան կալվածատերերի հետ Պուշկինը գնալ-գալ չունենր, բացի Տրիգորսկ գյուղի կալվածատիրուհի Ոսիպովայից, վորի տանը հաճախակի լինում եր նա: Այս Ոսիպովան կրթված և արգեն տարիքն առած կին եր: Յերիտասարդ բանաստեղծը շատ սիրեց այս կնոջն ու մինչև կյանքի վերջը շարունակում եր պահպանել նրա հետ իր բարեկամական կապերը:

Չանձրույթն ու թախիծը խիստ մաշում եյին Պուշկինին, Միխայլովսկոյե գյուղից դրած նաժականքում Պուշկինը գաճապում եր՝ «Թախիծը պատել ե սիրտս, գլուխս չի բանում»: Նա հափազանց չարացած եր կառավարության վրա, վորովհետև՝ անդադրում հալածանքների հետևանքով՝ նա անկարող եր հանգիստ սրտով աշխատել և առաջ տանել իր գրական գործերը: Յե՛վ նորից Պուշկինի առաջ, վորպես դրությունից դուրս գալու միակ յեւթ, ուրվագծվում եր փախուստը դեպի արտասահման: Սակայն փորձը դարձյալ չհաջողվեց:

1825 թ. հունվարին Պուշկինին այցելության յեկա՛լ նրա լիցեյի ընկեր Իվան Իվանովիչ Պուշկինը: Շատ հուզալից յեղավ նրանց այս տեսակցությունը: Պուշկինն իր ընկերոջն իբրև նվեր բերել եր Գրիբոյեդովի «Նեւթից պատուհասը», վորի ձեռագիր որինակն այդ ժամանակ ձեռքից ձեռք եր անցնում: Ծաղից հետո նրանք կարդացին «Նեւթից պատուհասը» և յերկար ու սրտաբաց խոսեցին: Պուշկինը Հյուսիսային գաղտնի ընկերության գործունյա անդամներից մեկն եր. մինչև

Ա. Ս. Պուշկինը և Ի. Ի. Պուշկինը Միխայլովսկոյե գյուղում

Նկար Ն. Գեյ

վորի վրա սիրով աշխատում եր յերկար ժամանակ. դա «Բորիս Գոդունով» պատմական տրագեդիան եր: Թատրոնը մի կերպ բավականանում եր «ուռ» Ռասինների գործերով — Ֆրանսական կեղծ կլասիկական նմուշների փքուն ընդորինակումներով, վորոնք գեղարվեստական վոչ մի աբեք չունեյին: Պուշկինը նպատակ դրեց իրեն՝ Թատրոնը շուռ տալ դեպի Շեքսպիրի հարթած ուղին: «Հաստատապես հավատացած լինելով, — գրում եր նա, — վոր մեր Թատրոնի հնացած ձևերը վերափոխում են պահանջում, յես իմ տրագեդիան դասավորեցի մեր հոր՝ Շեքսպիրի սխտեմով... Նրան ընդորինակեցի յես՝ խարակերներն ազատորեն ու յայն կերպով պատկերելու, տիպերն արտասովոր յեղանակով կազմավորելու և պարզություն մտցնելու մեջ... Յես հաստատապես հավատացած եմ, վոր մեր Թատրոնի համար պատշաճ են Շեքսպիրի դրամաների ժողովրդական օրենքները և վոչ թե Ռասինի տրագեդիաների պալատական սովորութիւնները: Դարի վոգին մեծամեծ փոփոխութիւններ ե պահանջում նաև դրամատիկական բեմում»:

1825 թվի աշնանը Պուշկինն ավարտեց իր «Բորիս Գոդունովը»: Ինքն իրեն կարգաց ձայնով, ծափ տվեց ու խանդավառ բացականչեց՝ «Ա՛յ դու Պուշկին: Ա՛յ դու չան վորդի»:

Մի խալովսկոյի գյուղում Պուշկինը շարունակեց գրել «Ունգերնը», վոր ողեստայում եր՝ սկսել: Վերջացրեց յերբորդ գլուխը, գրեց չորրորդ և հինգերորդ գլուխները:

1825 թվի դեկտեմբերի կեսերին, յերկու առավոտ նվիրելով, գրեց «Գոմա Նուլին» պոեմը:

1825 թ. նոյեմբերի 19-ին (հ. տոմ.) հանկարծափան յեղավ Ալեքսանդր 1-ը. Թագաժառանգ համարվում եր նրա յեղբայր Կոնստանտինը, բայց սա վաղուց արդեն հրաժարվել եր իր իրավունքից, թեև այս հանգամանքը պաղտնի յեր պահվում: Հետեաբար զահը պիտի ժառանգեր մյուս յեղբայր Նիկոլայը: Զորքը նախ յերդում տվեց Կոնստանտինին, ինքը Նիկոլայն ել յերդում տվեց նրան. իսկ ապա արդեն յերդում տվին — Նիկոլային: Գաղտնի ընկերության անդամները կամեցան ոգտվել ստեղծված խառնաշփոթ դրությունից և զինվորական հեղաշրջման միջոցով կամ իսպառ վերացնել ինքնակալութիւնը Համ սահմանափակել այն: Նրանք ներշնչեցին զորքին, վոր Կոնստանտինն իսկապես բռնի յե գահընկեց արված, և դեկտեմբերի 14-ին զորքն ապստամբեց Նիկոլայի դեմ, սակայն Նիկոլայի թնդանութիւնները ջախջախեցին ապստամբներին:

Գահակալի փոխվելու հետեանքով Պուշկինը համակվեց վառ հույսերով. նա վորոշեց միջնորդութիւն հարուցել իր ազատագրման մասին. բայց նման միջնորդության համար ժամանակը շատ աննպաստ եր: Ծիշտ ե, ինքը Պուշկինը գաղտնի ընկերության անդամ չեր, բայց պետք ե ասել, վոր համարյա բոլոր ձերբակալվածները մոտ գտնում եյին նրա հեղափոխական վոտանավորները: Այս տվյալների հիման վրա կառավարութիւն համար միանգամայն պարզ եր, վոր ապստամբութիւն նախապատրաստման գործում նշանավոր

ազդեցողութիւնն դեր են խաղացել Պուշկինի բանաստեղծութիւնները:

Յեւ Պուշկինի հարուցած միջնորդութիւնը մնաց անպատասխան: Դեկաբրիստներից հինգը կախաղան հանվեցին, հարյուրից ավելին Սիբիր աքսորվեցին՝ տաժանակիր աշխատանքի: Կախաղան հանվածներից շատի հետ Պուշկինը ծանոթ եր, իսկ Սիբիր աքսորվածներից շատերին անձամբ եր ճանաչում: Դատավարութեան այս արդիւնքը նրա վրա սոսկալի տպավորութիւն գործեց: «Կախաղան հանվածները կախվածվեր ջացած են», — գրում եր նա, — բայց 120 բարեկամների, յեղբայրների, ընկերների տաժանակիր աքսորը — դա սարսափելի յե»: Դեռ շատ հետո Պուշկինը իր սեպագրութիւնների մեջ նկարում եր կախաղան, վորի վրա կախված են հինգ դիակ:

1826 թվի սեպտ. 3-ին Պուշկինը, ժամանցի համար, հարեան Տրիգորսկ գյուղն եր գնացել. հրաշալի յերեկո յեր: Պուշկինը, շատ ուրախ տրամադրված, զբոսնում եր որիորդների հետ. ժամը 11-ին ճանապարհ դրին նրան դեպի տուն: Լուսաբացին Տրիգորսկ վաղեց Պուշկինի պառավ դայակը՝ Արինա Ռոդիոնովան՝ հալից բոլորովին ընկած, սարսափահար և արտասուքից խեղդվելով: Պառավը հաղորդեց, վոր գիշերս գյուղ ե յեկել մի անծանոթ սպա կամ զինվոր ու Պուշկինին տարել ե իր հետ:

Պարզվեց, վոր հատուկ ֆելդյեզերի ուղեկցութեամբ Պուշկինին սրարշավ տարել են Մոսկվա իշխանութեան կարգադրութեամբ: Սեպտեմբերի 8-ին Մոսկվա

հասնելով, Պուշկինը տարվում ե անմիջապես պալատ, Նիկոլայի առանձնասենյակը:

Կայսրը Պուշկինին ընդունում ե շատ վողորմածաբար: Նրանց խոսակցութիւնը տեւում ե յերկար: Ցարը հարց ե տալիս. — Պուշկին, յեթե դու Պետերբուրգում լինեյիր, դեկտեմբերի 14-ի ցույցին կմասնակցեյիր, թե վոչ:

Պուշկինը համարձակ պատասխանում ե. — Անպատճառ, տեք իմ: Դավադրները բոլորն իմ բարեկամներն են, յես չեյի կարող դավադրութեանը չմասնակցել: Իմ բացակայութիւնն եր, վոր փրկեց ինձ:

Նիկոլայը հարցնում ե՝ փոխվել ե արդոք ներկայումս նրա մտածելակերպը, և, յեթե նրան ազատութիւն շնորհվի, խոսք տալիս ե այսուհետեւ մտածել ու գործել այլ կերպ....

Ապա թագավորը հարցնում ե.

— Այժմ ի՞նչ ես գրում:

— Համարյա վոչինչ, չափազանց խիստ ե գրաքննութիւնը:

— Ինչո՞ւ այնպիսի բաներ ես գրում, վորոնք գրաքննիչը բաց չի թողնում:

— Դրաքննիչը բաց չի թողնում նույնիսկ ամենաանվեղ բաները:

— Դե լավ, վոր այդպես ե, այսուհետեւ յես ինքս կլինեմ քո գրաքննիչը: Ի՞նչ վոր գրես, ինձ կուղարկես:

Կայսրը Պուշկինին թեանցուկ դուրս յեկավ առանձնասենյակից ու դարձավ դռան մոտ խոնված պալատականներին.

ազիտացիոն դեր են խաղացել Պուշկինի բանաստեղծությունները:

Յեւ Պուշկինի հարուցած միջնորդությունը մնաց անպատասխան: Դեկաբրիստներից հինգը կախաղան հանվեցին, հարյուրից ավելին Սիբիր աքսորվեցին՝ տաժանակիր աշխատանքի: Կախաղան հանվածներից շատի հետ Պուշկինը ծանոթ եր, իսկ Սիբիր աքսորվածներից շատերին անձամբ եր ճանաչում: Դատավարության այս արդյունքը նրա վրա սոսկալի տպավորություն գործեց: «Կախաղան հանվածները կախվածվեր ջացած են», — գրում եր նա, — բայց 120 բարեկամների, յեղբայրների, ընկերների տաժանակիր աքսոր — դա սարսափելի յե: Դեռ շատ հետո Պուշկինը իր սևագրությունների մեջ նկարում եր կախաղան, վորի վրա կախված են հինգ դիակ:

1826 թվի սեպտ. 3-ին Պուշկինը, ժամանցի համար, հարեան Տրիգորսկ գյուղն եր գնացել. հրաշալի յերեկոյեր: Պուշկինը, շատ ուրախ տրամադրված, զրոսնում եր որիորդների հետ. ժամը 11-ին ճանապարհ դրին նրան դեպի տուն: Լուսաբացին Տրիգորսկ վազեց Պուշկինի պառավ դայակը՝ Արինա Ռոդիոնովնան՝ հալից բոլորովին ընկած, սարսափահար և արտասուքից խեղդվելով: Պառավը հաղորդեց, վոր գիշերս գյուղ ե յեկել մի անձանոթ սպա կամ գինվոր ու Պուշկինին տարել ե իր հետ:

Պարզվեց, վոր հատուկ ֆելդշեգերի ուղեկցությամբ Պուշկինին սրարշավ տարել են Մոսկվա իշխանության կարգադրությամբ: Սեպտեմբերի 8-ին Մոսկվա

հասնելով, Պուշկինը տարվում ե անմիջապես պալատ, Նիկոլայի առանձնասենյակը:

Կայսրը Պուշկինին ընդունում ե շատ վողորմածաբար: Նրանց խոսակցությունը տևում ե յերկար: Ցարը հարց ե տալիս. — Պուշկին, յեթե դու Պետերբուրգում լինեյիր, դեկտեմբերի 14-ի ցույցին կմասնակցեյիր, թե վոչ:

Պուշկինը համարձակ պատասխանում ե. — Անպատճառ, տեք իմ: Դավադիրները բոլորն իմ բարեկամներն են, յես չեյի կարող դավադրությանը չմասնակցել: Իմ բացակայությունն եր, վոր փրկեց ինձ:

Նիկոլայը հարցնում ե՝ փոխվել ե արդյոք ներկայումս նրա մտածելակերպը, և, յեթե նրան ազատություն շնորհվի, խոսք տալիս ե այսուհետև մտածել ու գործել այլ կերպ

Ապա թագավորը հարցնում ե.

— Այժմ ինչ ես գրում:

— Համարյա վոչինչ, չափազանց խիստ ե գրաքննությունը:

— Ինչո՞ւ այնպիսի բաներ ես գրում, վորոնք գրաքննիչը բաց չի թողնում:

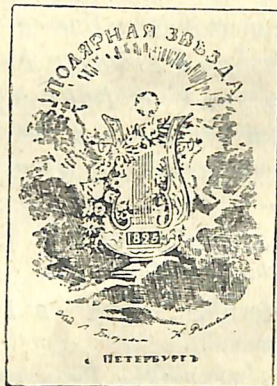
— Դրաքննիչը բաց չի թողնում նույնիսկ ամենաանմեղ բաները:

— Դե լսվ, վոր այդպես ե, այսուհետև յես ինքս կլինեմ ջո գրաքննիչը: Ինչ վոր գրես, ինձ կուղարկես:

Կայսրը Պուշկինին թեանդուկ դուրս յեկավ առանձնասենյակից ու դարձավ դռան մոտ խոնված պալատականներին.

— Պարոնայք: Ահա ձեզ նոր Պուշկինը: Հին Պուշկինին մոռանանք:

Սակայն դրանք լոկ խոսքեր էին: Բանից դուրս յեկավ, վոր Պուշկինից յերբեք դուրս չի գա Դերժավին, Կարամզին կամ Ժուկովսկիյ. Թագավորը յերբեք չի կարողանա լիակատար վստահություն ունենալ նրա վրա:

ԹԱԳԱՎՈՐԻ ՅԵՎ ԺԱՆԴԱՐՄՆԵՐԻ ԽՆԱՄԱԿԱԼՈՒԹՅԱՆ ՏԱԿ

Պուշկինին իրավունք տրվեց Մոսկվայում ապրելու: Մոսկվան հրճվանքով ընդունեց նրան: Յերբ առաջին անգամ նա յերևաց Թատրոնում, ամենքի բերանում Պուշկինի անունն էր, ամենքը խոսում էին նրա մասին, ամենքն ուզում էին մոտիկից տեսնել նրան: Կանացի սեռը հանգստություն չեր տալիս նրան պարահանդեսներում. ամենքն ուզում էին նրա հետ կոտորիտն և մազուրկա պարել:

Հետագա տարիներում Պուշկինն ապրում էր մերթ Մոսկվայում, մերթ Պետերբուրգում: Չնայած վոր նա լիովին անձնատուր էր յեղած մեծ քաղաքի հաճույքներին, նրա զրական զբաղմունքները հաջողությամբ առաջ էին գնում: Նա սիրով և հափշտակությամբ շարունակում էր Յեվգենիյ Ունեգինը: Յերկու-յերեք շաբաթվա ընթացքում գրեց վերջացրեց ամբողջ «Պոլտավան»: Շատ անգամ նա գիշեր-ցերեկ անդադրում գրում էր: Նրա սովորությունն էր գրածներն անվերջ ուղղել կոկեկ, հղկել:

Աքսորից վերադառնալուց հետո, Պուշկինը թագա-
վորի և կառավարութեան հանդեպ իրեն այնպես եր
պահում, վոր բժախնդրութեան առիթ չեր լինում: Հա-
մենայն դեպս նրա քաղաքական անբարենհուսութեան
մասին խոսք անգամ չեր կարող լինել: Չնայած այս
բոլորին, Նիկոլայը շարունակում եր իր անվստահ վե-
րաբերմունքը դեպի Պուշկինը:

Թագավորի ու Պուշկինի միջև միջնորդի դեր կատա-
րողը ժանդարմային գեներալ Բենկենդորֆն եր՝ նորին
մեծութեան սեփական գրասենյակի նշանավոր «Յեր-
բորդ բաժանմունքի» պետը. Բենկենդորֆը Թագավորի
ամենամոտիկ մարդն եր: Մոսկվայում, իր մտերիմների
շրջանում, Պուշկինը կարգաց իր նոր վերջացրած
«Բորիս Գոդունովը»: Այս առթիվ Բենկենդորֆն անմի-
ջապես մատնացույց արեց, վոր Պուշկինը վոչ մի ձևի
տակ իրավունք չունի «տարածելու» իր գրվածքները,
յեթե նախապես այդ գրվածքը չի արժանացել կայսրի
հավանութեանը: Ահա, ուրեմն, այս եր այն «արտոնյալ»
վիճակը, վորն իբր թե տրված եր Պուշկինին. մինչև
անգամ իր մտերիմների շրջանակում նա իրավունք
չունեիր կարգալ իր գրվածքներն առանց նախնական
թույլտվութեան:

Վորոշելով ձեռնարկել «Բորիս Գոդունովի» սպազ-
րությունը, Պուշկինն իր պիեսն ուղարկեց կայսրին՝
գրաքննութեան համար: Շուտով նա Բենկենդորֆից
տեղեկութեան ստացավ, վոր կայսրը մեծ բավա-
կանութեամբ կարդացել և պիեսը և նրա վերաբերյալ
դեկլացարի վրա բարեհաճել և գրել. «Յես կարծում

եմ, վոր պ. Պուշկինի նպատակն իրագործված կլինիր,
յեթե նա, անհրաժեշտ սրբագրություններն անելով, իր
կոմեդիան վերափոխի պատմական վեպի կամ ողմանի՝
Վալտեր Սկոտի նմանողութեամբ»: Տգետ կայսրը բա-
նաստեղծին հանձնարարում եր արմատապես վերա-
մշակել հանճարեղ յերկն իր ցուցմունքների համաձայն:
Այս հիմար հանձնարարութեան ամբողջ կոմիզմը մենք
կգնահատենք, յեթե հիշենք, վոր «Բորիս Գոդունովը»
գրելիս՝ Պուշկինի նպատակն եր յեղել հենց մեր թաու-
րոնի խոր ռեֆորմը: Պուշկինը դառն հեզնանքով պա-
տասխանեց Բենկենդորֆին. «Համաձայն եմ, վոր իմ
դրամատիկական պոեմն ավելի թեքվում և դեպի պատ-
մական ողմանը, քան թե դեպի տրագեդիան, ինչպես
վոր Թագավորը կայսրը բարեհաճել և նկատել: Յավում
եմ, վոր անկարող եմ վերափոխել մի անգամ արդեն
գրածս»: Սակայն ինքնակալի խորհուրդն ել հրաման
ե. — պիեսի սպագրությունը պետք յեղավ հետաձգել:

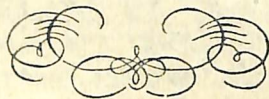
Այսպես սկսվեց ժանդարմի և նրա չարամիտ իշխա-
նավորի խնամակալությունը հանճարեղ բանաստեղծի
վրա, վոր տևեց մինչև նրա կյանքի վերջը: Խնամակա-
լութեան տակ եր վոչ միայն նրա գրական գործունեյու-
թյունը, այլև նրա ամեն մի քայլը:

Յերկու սպայի մոտ գտնվել ելին դրաքննչութեան
կողմից արգելված հատվածներ «Անդրե Շենյե» բա-
նաստեղծությունից, վոր կրում եր «Դեկտեմբերի 14-ի
մասին» վերնագիրը: Այս գործով պատասխանատու-
թեան կանչվեց նաև Պուշկինը: Գործը տևեց մոտ յեր-
կու տարի: Վերջապես Պուշկինին հաջողվեց ապացու-

ցել, վոր այդ բանաստեղծությունը վոչ մի կապ չունի զեկտեմբերյան դեպքերի հետ և գրված է զեկտեմբերի 14-ից շատ առաջ: Այս գործի հետևանքն այն յեղով, վոր Պուշկինին ամենախիստ կերպով արգելվեց «հասարակության համար բաց թողնել» իր շարադրությունները՝ առանց գրաքննչության նախնական թույլտվության, իսկ ինքն ել զրվեց վոստիկանության գաղտնի հսկողության տակ:

Դեռ նոր եր վերջացել այս գործը, յերբ մի նոր գործ սկսվեց Պուշկինի դեմ. այս գործն ավելի լուրջ եր: Կառավարության ձեռքն եր ընկել Պուշկինի տակավին Գիշնկով գրած «Գավրիլիադա» հակակրոնական պոեմը, վորը ծաղրում եր ավետարանական առասպելը Բրիստոսի անարատ հղության մասին: Այսպիսի սրբապղծության համար Պուշկինին կարող եյին ընդմիջտ նստեցնել վանական ամենասոսկալի բանդերից վորևե մեկում: Բազմաթիվ հարցաքննությունների ժամանակ Պուշկինը համառորեն ժխտում եր իր հեղինակ լինելը. բայց նրա հոգին շատ եր անհանգիստ: «Կանխադրացում» բանաստեղծության մեջ Պուշկինն արտահայտում է իր այդ ժամանակի հոգեկան ապրումները:

Վերջիվերջո, լիովին չպարզված պատճառներով, այս գործը կարճվեց:

Գնանական թվականների վերջում մերձավորներն սկսեցին վորոշ փոփոխություն նկատել Պուշկինի բնավորության մեջ: Նա առաջվա հաճույքը չեր զգում մեծաշխարհային կյանքից. նա պահանջ եր զգում իր սեփական անկյունը, իր ընտանեկան կյանքն ունենալու:

1828 թվին, Մոսկվայի պարահանդեսներից մեկում, Պուշկինը ծանոթացավ 16 տարեկան մի որիորդի հետ: Դա Նատալիա Նիկոլաևնա Գոնչարովան եր, մի թեթևադիմաց աղջիկ, վորի ամբողջ արժանիքն այն եր, վոր լավ Ֆրանսերեն եր խոսում և գեղեցիկ պարել գիտեր. բացի դրանից, հրաշալի գեղեցիկ եր այդ աղջիկը: Պուշկինը սիրահարվեց նրան: Պատմում են, վոր այդ ժամանակներում Նատալիա Նիկոլաևնան Պուշկինի վոչ մի գրվածքը չէր կարդացել: Պետք է նկատել, վոր նա իր հետագա ամբողջ կյանքումն ել չափազանց անտարբեր եր Պուշկինի գրավոր վաստակների հանդեպ: Պուշկինը լինում եր նրանց մոտ. 1829 թ. ապրիլի վերջերին նա պաշտոնապես խնդրեց Նատալիայի ձեռքը:

նրան պատասխանեցին, վոր Նատալիան դեռ շատ ջանհեղ ե, հետևաբար պետք կլինի սպասել:

Նույն գիշերը Պուշկինը մեկնում է Կովկաս՝ դեպի գործող բանակը:

Այդ ժամանակ Ռուսաստանը պատերազմում էր Թուրքիայի դեմ: Կովկասյան ֆրոնտում գլխավոր հրամանատար Պասկևիչը խուժել էր Թուրքիայի սահմաններին ներս և հարձակվում էր Ներքուստի վրա: Նրա բանակում ծառայում էր Նիժնի-Նովգորոդի զբաղումների գնդի հրամանատար՝ Պուշկինի վաղեմի բարեկամ Նիկ. Նիկ. Ռաևսկիյ կրտսերը, իսկ Ռաևսկու աղյուսատն էր Պուշկինի կրտսեր յեղբայր Լեվը: Մայիսի վերջերին Պուշկինը հասավ Թիֆլիզ, այնտեղ ապրեց յերկու շաբաթ ու ճանապարհ ընկավ բանակին հասնելու: Տեղ հասնելուց հետո ներկայացավ Պասկևիչին և բնակվեց Ռաևսկու վրանում:

Բանակային կյանքը շատ դուր յեկավ Պուշկինին: «Թնդանոթը,—պատմում է նա,—մեզ արթնացնում էր լուսաբացին: Վրանի քունը հրաշալի առողջ քուն է: Ճաշի ժամանակ ասիական խորովածը թրջում էր յինք Տավրոսի ձյուներում սառցրած անգլիական փարեջրով և շամպայնով»:

Պուշկինը, կազակի ձի հեծած ու մտրակը ձեռքին, գնում էր շրջապայելու: Սև սերտուկ հագած և գլխին ցեղինգը դրած այդ մարդը մի շատ տարրերնակ յերեվոյթ էր ներկայացնում զինվորականներին մեջ: Զինվորները Պուշկինին զերմանացի քահանա էին համարում: Բանակը հասավ Ներքում և 1829 թ. հունիսի 27-ին

վերցրեց քաղաքն՝ առանց վորևէ լիմադրության հանդիպելու: Չնայած սրան, Պասկևիչը քաղաքի առումը ներկայացրեց իբրև մեծ հաղթանակ: Պուշկինը Ներքում մնաց յերեք շաբաթից ավելի: Քաղաքում յերևան յեկավ ժանտախտ: Պուշկինը վճռեց մեկնել: Պասկևիչն աշխատում էր պահել Պուշկինին, առաջարկելով ականատես լինել հետագա ձեռնարկումներին: Բայց Պուշկինի համար, հավանորեն, արդեն պարզ էր այդ ձեռնարկումների բնույթը,—և նա հրաժեշտի վողջույն տվեց Պասկևիչին և մեկնեց Ռուսաստան:

Ինչքան ավելի յեր հասունանում Պուշկինի ստեղծագործությունը, ինչքան ավելի առաջ էր գնում նա, այնքան ավելի քիչ էր սկսում հասկանալ նրան քննադատությունը, այնքան ավելի սառն էին վերաբերվում նրան ընթերցողները:

«Պոլտավան» սառն ընդունելություն գտավ հասարակության կողմից. Բուլբարինի որդան «Սեվերնայա Պչելան» չալախնդորեն գրում էր. «Հասարակության կողմից «Պոլտավային» ցույց տրված սառն ընդունելությունը պարզ ապացույց է, վոր անունների հմայքն անհետացել է»:

Անտարբերությամբ ընդունվեց «Բորիս Գոգոլ-նովը», վոր 1830 թվին վերջապես ույս լոխսավ: Սրա մասին գրում էին. «Պոեզիան ստեղծագործություն է. իսկ այստեղ վոչ մի որիզինալ ստեղծագործություն չկա: «Ոնեգինի» յոթերորդ գլխի, վեպի այդ լավագույն գլուխներից մեկի մասին հայտարարում էին՝ «լիակատար անկում»:

Ամուր փակվելով սառը և լռին միայնության մեջ,
Պուշկինը գրում էր:

Պոե՛տ, սիրույն դու ամբոխի մի՛ տա՛ր գից—

Շո՛ւտ կրնես աղմկալից դրվասներ.

Ծաղր ու լուսանք բո՛ղ վոր թափեն քո գլխին,

Այլ դու մընա միտս անխռով, անյետեր:

Պուշկինի հասարակական աշխարհայացքի բեկումը, վոր սկսված էր տակավին ղեկավարների ապստամբությունից առաջ, գնալով ավելի յեր խորանում:

Նա առաջվա նման դառնորեն ցավում էր տաժա՛նակիր աշխատանքի աքսորված ղեկավարիստների համար. նա հույսը չէր կորցրել, վոր նրանց ներում կշնորհեն. բոցավառ վողջույններ էր ուղարկում Սիբիր, միաժամանակ գուշակելով, վոր բաղձալի որերը գալու յեն:

Յե՛վ կրնկենց մի ու՛ր շղթաները ձեռ,

Բանդը կդառնա խղճուկ ավերակ,

Ազատությունը դե՛մ կվագի ձեզ,

Ու քնկերներից սրե՛ր կսանաք:

Նա պատկերացնում էր իրեն յերգիչ Արիոնի կերպարանքով, վորը փրկվել է ընդհանուր նավախորտակումից և շարունակում է յերգել նախկին որհներգը»:

Բայց «նախկին որհներգների» համար նա այժմ հավատքը կորցրել էր. ղեկավարիստների գործը նա անչուսալիորեն տանուլ տված գործ էր համարում:

1830 թ. վաղ գարնանը Պուշկինի՝ Մոսկվայի բարեկամներից մեկը պարահանդեսում հանդիպելով Նատալիա Նիկոլաևնա Գոնչարովային ու նրա մորը, խոսք է բաց անում Պուշկինի մասին: Մայր ու աղջիկ բարեհաճորեն են արտահայտվում Պուշկինի մասին ու խնդրում են բարեկ Նրան: Պուշկինը հոգով կենդանանում է, անմիջապես պատրաստվում է և Մոսկվա սլանում: Այստեղ նա այցելում է Գոնչարովներին: Նրան ընդունում են փաղաքշանքով: Նա նորից է սկսում հաճախել նրանց տունը և ապրիլի 6-ին յերկրորդ անգամ առաջարկություն է անում:

Պուշկինի առաջարկությունն ընդունվում է:

1830 թ. մայիսի 6-ին տեղի ունեցավ Պուշկինի պաշտոնական նշանդրեքը Նատալիա Նիկոլաևնա Գոնչարովայի հետ: Պուշկինի հայրը վորդու ամուսնության առթիվ Նիժնիյ-Նովգորոդի իր կալվածքներից բաժին հանեց նրան կիստենև գյուղի գրավ չէրված գյուղական յերկու հարյուր «շունչ»: Աշնան սկզբին Պուշկինը մեկնեց Նիժնիյ-Նովգորոդի նահանգը՝ իր կալ-

Ա. Մ. Պուշկինը Բոլդինոյում:
Նկարիչ Ի. Ռեդերց

վածքին տիրանալու ձևականություններն անելու և իր գույքային գործերը կարգի բերելու համար: Նա յենթադրում էր շատ քիչ ֆնալ աշխատող: Հենց այդ ժամանակ ծայր էր առել խոլերան: Մոսկվայից յերկու կայարան անցած՝ Պուշկինն իմացավ, վր խոլերան արդեն հասել է Նիժնիյ: Յերբ նա հասավ Բոլդինո (հայրենական կալվածքը), շրջակա գյուղերը շրթայվում էին պահակներով ու ամեն տեղ կարանտիններ էին հաստատվում: Ժողովուրդը տրտնջում էր, տեղտեղ էլ բուռնոր էին բռնկվում:

Անյան շարաթներ ու ամիսներ, իսկ Պուշկինը դեռ նստած էր Բոլդինոյում: Խոլերան տարածվեց ու արդեն Մոսկվային էր մոտենում. կարանտինները փակեցին բոլոր ճանապարհները: Մոսկվան ողակվեց զինվորական կորզոններով (պահակախմբերով): Ասում էին, թե խոլերան արդեն Մոսկվա յե հասել: Պուշկինը սաստիկ անհանգիստ էր իր նշանածի, նրա առողջության և անվտանգության համար: Դրա հետ միասին լուրեր էին գալիս, թե հարսանիքն իբր քանդվում է, Նատալիա Նիկոլաևնան ուրիշ մարդու յե գնում: Նա բուռն կերպով Մոսկվա յեր ձգտում, յերկու անգամ գուրս յեկավ դեպի Մոսկվա, հույս ունենալով մի կերպ անցնել կարանտիններից, բայց յերկու անգամին էլ հարկ յեղավ վերադառնալ:

Բոլդինոյում անցկացրած աշնանը Պուշկինի ստեղծագործության թափը միանգամայն անսովոր էր: Յերեք ամսում նա գրեց «Փոքրիկ տրագեդիաներ», «Տնակը կոլոմնայում», «Բեկինի վիպակները», «Ոնեգինի» վեր-

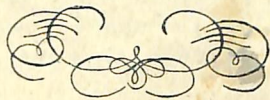
Չին յերկու գլուխները, մոտ յերեսուն լիրիկական բանաստեղծություններ: Այդ աշունը Պուշկինը համարում էր «Վորդեծնական աշուն»:

Զարմանալի յեն Պուշկինի այդ ժամանակվա գլուխներին վոչ միայն քանակն ու բարձր վորակը, այլև այն արագությունը, վորով նա մի տրամադրությունից մյուսն էր անցնում: Թափանցիկորեն-զվարթ պատմվածքներին, ինչպես են «Գեղջկուհի որիորդը», «Բուքը», «Տնակը Կոլոմնայում», հաջորդում էին խորապես լուրջ դրամաներ, ինչպես «Ժլատ ասպետը», «Մոցարտը և Սալյերին», «Խնջուքը ժանտախտի ժամանակ»: Այդ աշնանը նրա լիրիկան լեցուն է ամենաբազմատեսակ, իրար հակառակ տրամադրություններով:

Դեկտեմբեր ամսի սկզբին միայն Պուշկինին հաջողվեց, վերջապես, դուրս պրծնել Բուրխնոյից: Դեկտեմբերի 5-ին նա Մոսկվայումն էր:

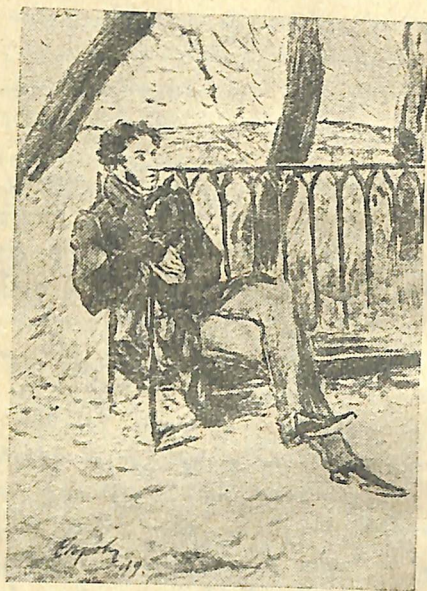
Հարսանիքը տեղի ունեցավ 1831 թ. փետրվարի 18-ին Բոլշայա Նիկիտսկայա փողոցի (այժմ Գերցենի փողոց) Բոլշոյե Վոզնեսենիյե յեկեղեցում: Պուշկինը, վերջին որերին հակառակ, ուրախ էր ու զվարթ, բարեկամների հետ սիրալիր, ծիծաղկոտ: Բայց արարողության ժամանակ, մատանինները փոխելիս, Պուշկինի մատանին վայր ընկավ: հետո մարեց նրա ձեռքի մոմը: Մնահավատ Պուշկինը գույնը թուրեց ու շշնջաց.

— Այս բոլորը վատ նախանշաններ են:

Պուշկինը մտադիր էր կնոջ հետ ապրել Մոսկվայում. այստեղ նա լավ կահավորված բնակարան էր վարձել: «Յես ամուսնացած եմ ու բախտավոր, — վարձել էր նա Պլետնյովին: — Յես մի ցանկություն ունեմ միայն. այդ այն է, վոր իմ կյանքում վոչ մի բան չփոխվի. սրանից լավագույնը չեմ ակնկալում: Այս վիճակն ինձ համար այնքան նոր է, վոր յես, կարծես, վերածնվել եմ»: Սակայն Պուշկինի հարաբերությունը զոքանչի հետ քանի գնում ավելի սրվում և անտանելի յեր դառնում. բանն այնտեղ հասավ, վոր մայիսի կեսերին Պուշկինը կնոջ հետ տեղափոխվեց Պետերբուրգ՝ այնտեղ բնակություն հաստատելու համար: Նույն ամառը Պուշկինն ամառանոց վարձեց Պետերբուրգի մոտ, Յարսկոյե Սելոյում:

Պուշկինը սիրում էր կնոջը: Բայց նատալիա Նիկոլանան իսկապես հետաքրքրվում էր միայն իր արդու զարդերով և այն հաջողություններով, վոր ուներ նա բարձր շրջանակներում: Իր բանաստեղծ ամուսնու լարված ստեղծագործական ու մտավոր կյանքում նա

Ա. Ս. Պուշկին

Նկար Ա. Սերովի

Նատալիա Նիկոլայեվնա Պուշկինա

միանգամայն անընդունակ եր վորեն մասնակցություն
ունենալու: Ստեղծագործական ավյունով համակված
Պուշկինը շատ անգամ վազում եր կնոջ մոտ՝ իր նոր
բանաստեղծութիւնը կարդալու. իսկ կինը բացական-
ջում եր. «Տե՛ր աստված, ինչքան ձանձրացել եմ քո վո-
տանալորներից, Պուշկին»:

Խորհրան, վոր ձմեռը համարյա խաղաղվել եր, գա-
րունը բացվելուն պես նորից բռնկվեց և մոտենում եր
նույնիսկ Պետերբուրգին: Կայսրը և կայսերական տունը
տեղափոխվեց Ցարսկոյե Սելո:

Մի անգամ Ցարսկոյե Սելոյի պարկում Պուշկինը
հանդիպեց կայսրին: Նիկողայը շատ վողորմածաբար
վերաբերվեց Պուշկինին, հարցուփորձ արեց նրա գոր-
ծերի մասին և ի միջի այլոց հարցրեց, թե ինչո՞ւ նա
չի ծառայում: Պուշկինը պատասխանեց, թե պատրաստ
է ծառայելու, սակայն, բացի գրական ծառայություն-
ներից, ուրիշ վոչ մի ծառայութիւն չգիտէ: Այն ժամա-
նակ թագավորն առաջարկեց նրան գրել Պետրոս մեծի
պատմութիւնը:

Պուշկինի գեղեցկուհի կինը շատ դուր յեկավ թա-
գուհուն. կայսրը դեռ առաջ, Մոսկվայում յեղած ժա-
մանակ, տոնական հանդեսներին տեսած եր Նատալիա
Նիկողաևնային, յերբ նա դեռ մատաղահաս աղջիկ եր,
և այն ժամանակից համարում եր նրան սիրուն և հա-
մակրելի որիորդ: Թագուհին ցանկութիւն հայտնեց,
վոր Նատալիա Նիկողաևնայն լինի արքունիքում:

1831 թվի աշնանը Պուշկինը Ցարսկոյե Սելոյից
Պետերբուրգ փոխադրվեց: Նա պաշտոնապես նշանակ-

վեց արտաքին գործերի պետական կոլեգիայի ծառայող, տարեկան հինգ հազար ռուբլի առճիկով: Սակայն այդ գումարը շատ փոքր եր՝ նրա ներկա կարիքներին գոհացում տալու համար:

Նատալիա Նիկոլաևնայի կյանքն ընթանում երանընդհատ զվարճությունների, տոնակատարությունների ու պարահանդեսների մեջ: Նա տուն եր վերադառնում առավոտյան ժամը չորսին-հինգին՝ ու տեղից վեր եր կենում չափազանց ուշ: ճաշում եյին յերեկոյան ութ ժամին: ճաշից հետո Նատալիա Նիկոլաևնան փոխում եր զգեստներն ու նորից հեռանում տնից: Նրան ուղեկցում եր ամուսինը: Ինքը Պուշկինն այլևս չեւ հետաքրքրվում վոչ պարերով և վոչ ել պարահանդեսներով: Բայց հո չէր կարելի, վոր կինը մենակ գնար: Յեվ բոլոր յերեկոները Պուշկինն անց եր կացնում պարահանդեսներում: Կանգնում եր պատի տակ, անհետաքրքրությամբ նայում եր պարողներին, պաղպաղակ եր ուտում և հորանջում:

Բարեկամները հարաճուն դառնությամբ դիտում եյին, վոր Պուշկինն այդ ժամանակ ստեղծագործության տեսակետից սոսկալի պայմաններում եր գտնվում: Նա ինքն ել տխրությամբ գրում եր իր բարեկամներից մեկին. «Չունեմ ամուրիի ազատ կյանքի անդորրությունը, վոր անհրաժեշտ ե գրելու համար»: Նոր աշխատությունների համար չկար միայնություն. արդեն գրված աշխատությունների տպագրության շուրջն անդադար ծագում եյին խոչընդոտներ, վորոնք բղխում եյին Պուշկինին շնորհված այն բարձրագույն «վորդը-

մածուցյունից», վորով նրան իրավունք եր տրված իր յերկերը կայսրին ներկայացնել զբաքննչության համար:

Պուշկինը յենթադրում եր, թե այդ իր իրավունքն ե. բայց բանից դուրս եր գալիս, վոր դա իր պարտականությունն ե: Յեվ Պուշկինը գրում եր Բենկենդորֆին. «Համաձարկվում եմ խնդրել մի շնորհ անել ինձ, — առաջիկայում իրավունք ունենալ մանր յերկերիս համար սովորական գրաքննչության դիմելու»: Ահա թե ի՞նչպիսի շնորհի մասին ստիպված եր միջնորդություն հարուցել Պուշկինը:

Պուշկինը շատ եր աշխատում արխիվներում, ցարի հանձնարարած Պետրոս I-ի պատմությունը գրելու նյութեր հավաքելու համար: Բայց Պետրոսի պատմության վերաբերյալ նախապատրաստական աշխատանքից նրան կտրում եր մի ուրիշ աշխատանք: Պուշկինին հետաքրքրում եր 18-րդ դարի կազակային-գյուղացիական ապստամբության առաջնորդ Պուգաչովը: Միաժամանակ նա միտք հղացավ մի ռոման գրել Պուգաչովի ժամանակաշրջանից: Դրա համար Պուշկինը պետք ե այցելել Սրեկոյան Ռուսաստանի վայրերը, պետք ե աշխատել Պուշկինը չորս ամսով արուր գործել եր Պուգաչովը: Պուշկինը չորս ամսով արածակուրդ ստացավ և 1833 թվի հուլիսի 17-ին մեկնեց Պետերբուրգից: Իսկ նրա հետևից դեպի այն նահանգների պետերը, ուր պետք ե այցելել Պուշկինը, թափվեցին գաղտնի հրահանգներ՝ «հիմնարկության մեջ պատշաճ կարգադրություն անել տիտուլյաշ խորհրդական Պուշկինի մասին՝ վոստիկանական գաղտնի հսկո-

դուժյունն լսահմանել նրա ապրելակերպի ու վարքի նկատմամբ»:

Պուշկինն այցելեց Կազան, Որենբուրգ, Ուրալսկ: Տարեքավոր բնակիչներին հարցուփորձ արեց Պուշկինի մասին. դիտեց ռազմական գործողութիւնները վայրերը: Որենբուրգից գնաց Բերդա ստանիցան, վոր Պուշկինի նախկին մայրաքաղաքն էր:

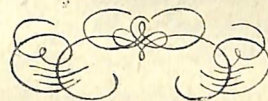
Բերդայում Պուշկինը գտավ յոթնասուռն հինգ տարեկան մի պառավ կաղակուհի, վորն անձամբ ճանաչել էր Պուշկինին: Պուշկինն այդ պառավի մոտ նստեց ամբողջ առավոտ, հարցուփորձ արեց նրան, լսեց նրա յերգերը և հրաժեշտի ժամանակ տվեց մի վոսկէ չերվոնեց:

Պուշկինը մեկնեց: Բերդայի բնակիչները խիստ զարմացել էյին. ինչո՞ւ յեկավ այս մարդը, շատ հետաքրքրութեամբ հարցեր տվեց ավագակի մասին, և ինչո՞ւ պառավին մի չերվոնեց տվեց: Կասկածելի՛ բան է. Վոյժի Ժե դժբախտութիւնն պատահի մեր գլխին: Մի սայլ ուղարկեցին Որենբուրգ, պառավին եւ իր չերվոնեցի. հետ միասին իշխանութեան ներկայացրին և զեկուցեցին.

— Յերեկ մի ոտար պալոն յեկավ: Նրա նշաններն են՝ վոյժարձրահասակ, մազերը սև և խուճուճ, դեմքը թխագույն. փորփրում եր պուշկինայի մասին և վոսկի յեր նվիրում. պետք է վոր Նեռը լինի, վորովհետև յեղունգների փոխարեն մատերի ծայրին ճանկեր են: (Ինչպես հայտնի յե, Պուշկինը շատ յերկար յեղունգներ եր պահում):

1833 թվի հոկտեմբերի 1-ին Պուշկինը վերադարձավ Բուրգինո և նստեց աշխատանքի: Գրելու քիչ թե շատ հարմար պայմաններ էյին ստեղծվել, և Պուշկինի ստեղծագործութիւնը յեռաց նոր թափով: «Գրելով տարվել եմ, և արդեն խիստ շատ բան եմ գրել»,— գրում եր նա կնոջը գոհ սրտով: Ամիս ու կես Բուրգինոյում մնալով, Պուշկինը գրեց «Հեքյաթ ձկնորսի և ձկնիկի մասին», «Հեքյաթ մեռած արքայադստեր մասին», «Անժելո», Միցկիչից թարգմանեց յերկու բալլադ, վերջացրեց Պուշկինի պատմութիւնը ու գրեց իր ամենից ավելի աչքի ընկնող յերկու յերկերը՝ «Պղնձե ձիավոր» պոեմը և «Պիկովայա դամա» («Ապուլի աղջիկը») վիպակը:

1833 թվի նոյեմբերի կեսերին Պուշկինը վերադարձավ Պետերբուրգ:

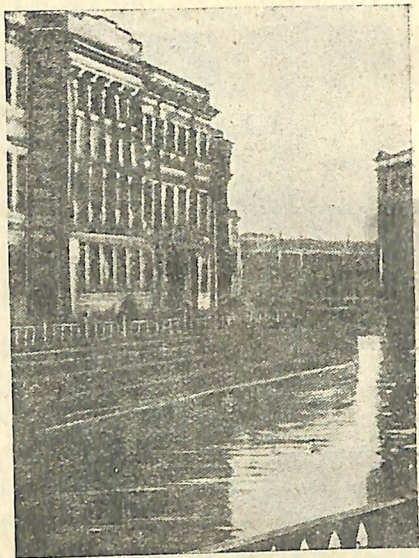

Ա. Ս. Պուշկին:

Նկար Կուստոդիյեվի

Անիշկովի պալատում կազմակերպվում էին ցարական ինտիմ (մտերմական) յերեկույթներ. սովորություններ յեղած՝ այդ յերեկույթներին հր՝ վիրել միայն պալատականի կոչում ունեցող մարդկանց: Կամենալով, վոր Նատալիա Նիկոլանայի առաջ բաց լինեն պալատի ղռներն այդ յերեկույթներին մասնակցելու համար, Նիկոլայ կայսրը 1834 թ. նոր տարվա առթիվ ստորագրում է հետևյալ ուկազը. «Արտաքին գործերի մինիստրության մեջ ծառայող տիտուլյար սովեանիկ¹ Ալեքսանդր Պուշկինին ամենավորումաժաբար շնորհում ենք մեր արքունիքի կամեր-յունկերի կոչում»: Իր այս ուկազով Նիկոլայը հասավ կրկնակի նպատակի. նախ՝ հնարավորություն ստեղծեց շուտ-շուտ տեսնվելու Նատալիա Նիկոլանայի հետ, և յերկրորդ՝ մեծապես ստորացրեց Պուշկինին, վորին ատում էր հոգու խորքում: Սովորաբար կամեր-յունկերի կոչում շնորհվում էր շատ

¹ Տիտուլյար սովեանիկ—տիտղոսավոր խորհրդական, վոր 9 ըզ դասի աստիճանավոր էր համարվում: (Ման. քարգմ.):

Պետերբուրգի Մոյկա փողոցի տունը,
ուր ապրում էր Պուշկինը:

յերիտասարդ մարդկանց, այնինչ Պուշկինն արդեն յե-
րեսունհինգ տարեկան տղամարդ էր: Սպիտակուղ Պուշ-
կինը նրանց բազմության մեջ անշուշտ ծիծաղելի տպա-
վորություն էր գործելու:

Պուշկինը, իմանալով այս շնորհումի մասին, կատա-
ղեց: Խելքը կորցրածի նման՝ նա կամեցավ գնալ պա-
լատ ու կռախտ խոսքեր ասել հենց իրեն՝ ցարին: Նա
շատ լավ էր հասկանում իր շնորհումի պատճառը:

Տխուր և պղտորված էր Պուշկինի հոգին: Իր ծանր
կյանքի մասին նա վոչ մեկին չէր պահապանում: Բայց
բարեկամները նրա գեմքի վրա հաճախ կարդում էին
մի մույլ անհանգստություն: Գալիս էր, տխրամած
քայլում սենյակում՝ ձեռքերը լայն վարտիքի զրպան-
ները դրած, և վշտաբեկ կրկնում էր.

— Տխուր եմ: Թախիծը մաշում է:

Այժմ գրեթե յերեք շաբաթ չէր անհոգ չեյին
տեսնում: Շատ սակավ էր արթնանում նրա մեջ նախ-
կին կատակասերն ու չարաճճին:

Պուշկինի գրական միայնությունը գնալով մեծա-
նում էր: Նրա պոեզիային հատուկ՝ խիստ և զուսպ
պարզությունը, արձակի սեղմ դրվագումը չեյին գո-
հացնում հասարակությանը, վոր հափշտակությամբ
կարդում էր Բենեդիկտովի եֆեկտավոր-ճոճուան վոտա-
նավորները, Մաուրինսկու ճոճում արձակը և անտարբեր
անցնում էր Պուշկինի կողքով:

Պուշկինը քիչ էր գրում, դրածին վերաբերվում էր
չափազանց խիստ և այդ պատճառով էլ շատ բան չէր
տպագրում: Պուշկինի կյանքի վերջին վեց տարում

ընթերցողը նրա խոշոր գեղարվեստական յերկերից կարողացել էր ծանոթանալ միայն «Պիկովայա դամա» և «Կապիտանի աղջիկը» գրվածքների հետ:

Բարձր շրջաններում Պուշկինին չէին սիրում, վորովհետև վախենում էին նրա սուր, սպանիչ եպիգրամներից, իսկ եպիգրամների կողմից նա ժլատ չէր. այդ էր պատճառը, վոր «Բարձր շրջաններում» նա ունեցավ անհաշտ թշնամիներ:

1834 թվի բարեկենդանին Նատալիա Նիկոլաևնան շատ պարելուց հիվանդացավ և, կազդուրվելուց հետո, յերեխաների հետ գնաց Կալուգայի նահանգը, իր յեղրոր մոտ: Պուշկինը մենակ մնաց Պետերբուրգում, վորպեսզի հսկի «Պուգաչովյան բուհտի պատմությունը» գրքի սպազորությանը: Անսպասելի կերպով Պուշկինը ծարսկոյե Սելոյից մի հուղումնալից նամակ է ստանում ժուկովսկուց այն մասին, վոր կայսրին հայտնի յե դարձել մի նամակ, և նա շատ բարկացած է: Բանից դուրս յեկավ, վոր Մոսկվայի փոստը բաց էր արել Պուշկինի՝ իր կնոջը գրած մի նամակը և ներկայացրել էր այն Յերրորդ բաժանմունքին: Այդ նամակում Պուշկինը գրած է յեղել, վոր ինքը մտադրություն չունի ներկա լինել թագաժառանգի չափահասության տոնակատարությանը. նույն նամակում Պուշկինը բավական անհարգալիք լեզվով է արտահայտվել իր կամերյունակերության մասին: Ժուկովսկուն հաջողվեց հարթել այս գործը:

Պուշկինը վճռեց դուրս պրծնել վանդակից, վորի միջ փակել էր նրան կառավարությունը: 1834 թվի

հունիսի 25-ին նա Բենկինդորֆին ներկայացրեց իր հրաժարականը: Հրաժարականի մասին խնդրալիքը ցարին սարսափելի զայրացրեց: Ժուկովսկին, լսելք կորցրած, սկսեց ծարսկոյե Սելոյից նամակներով ուժեղացնել Պուշկինին, մեղադրելով նրան հիմարության և անտակտության մեջ: Ժուկովսկու ճնշման տակ Պուշկինը հետ վերցրեց հրաժարականը:

Ինչո՞ւ կառավարության վերաբերմունքը Պուշկինի հանդեպ այդքան թշնամական էր ու կասկածամիտ: Իր ամբողջ ելուսթյամբ Պուշկինն անընդունելի յեր ինքնակալության համար: Ինչ արժեք ունեւր այն, վոր Պուշկինն «ընդունում էր» ինքնակալությունը: Հարկավոր էր վոչ թե «ընդունել», այլ խանդավառությամբ սիրել ու զովաբանել նրան, տաճնց քննադատության, առանց ինքն իրեն զսպելու և առանց զգուշություն գործ գնելու: Իր «Ռուսաստանի զրաւրտիչներին», «Բորոդինյան տաւեդարձը» ներբողներով Պուշկինը քիչ մնաց այդ ուղին բռնել, բայց իսկույն հետ դարձավ և այլևս չվերադարձավ նույն ուղին:

Իսկ Նիկոլայի ինչի՞ն էր պետք «պարզապես» հանճարեղ մի պոետ, վորը «պարզապես» հանճարեղ յերկեր էր ստեղծադրում: Պուշկինը չէր տեղավորվում Նիկոլայան շրջանակներում վոչ թե իբրեւ նրա թշնամին, այլ իբրեւ մի շատ խոշոր կուլտուրական յերեույթ, վորը գերաճել էր այդ շրջանակներից: Նմանապես և արքունական աշխարհիկ շրջանակներում Պուշկինը չէր տեղավորվում վոչ թե իբրեւ նրա ժխտողը, այլ իբրեւ խորապես կուլտուրական, արժանապատվությամբ լըց-

ված մի մարդ, վորն որդանապետ անընդունակ եր պա-
լատական ծառա դառնալու:

Այն, նիկողային հաշողվեց ծունկ չոքեցնել նրան,
բայց ծնկաչոք դրուծյան մեջ ել Պուշկինը ֆնաց կան-
գուն և չխոնարհեց հպարտորեն վեր բռնած իր գլուխը:
Կայսրն այդ տեսնում եր և զգում, վոր Պուշկինն «ոտար
ե» և ամեն բանի ընդունակ:

Մահվանից կես տարի առաջ նա գրում և «Հուշար-
ձանը»: Այս բանաստեղծութունը, ըստ ձևին, Դերթա-
վինի համանուն բանաստեղծության նմանողությունն
է: Դերթավինն իր «Հուշարձանում» թվում Ե այն արժա-
նիքները, վորոնք, նրա կարծիքով, իրավունք են տա-
լիս նրան հիշատակվելու հետագա սերունդների մեջ:

Ընդգծված ձևով իրեն Դերթավինին հակադրելով,
ահա ինչպես եր հիմնավորում Պուշկինն իր իրավունք-
ները. նա պարծենում եր, վոր արահետը դեպի իր
հուշարձանը չի ծածկվի, վոր այդ հուշարձանն իր ան-
հնազանդ գլխով բարձրացել և ավելի վեր, քան ցարա-
կան ամեն տեսակ հուշարձանները:

Իսկ ինչո՞ւ համար նա հույս ունի, վոր ժողովուրդը
ճանաչելու և ընդունելու յե նրան:

Յեվ յես յերկար կապրեմ սիրով

ժողովրդի սրտում,

Քանի վոր քնարն իմ հրահրել Ե

զգացմունքներ բարի,

Յեվ իմ դաժան դարում յերգել եմ

յես ազատություն

Յեվ գուր հանուն քնկածների:

Մեծ տարակուսանք Ե առաջ բերում «Հուշարձանի»
յեղրափակիչ տունը:

Դու յերկնիք հրամանից անստ, ա՛յ իմ մուսա,
Յեվ մի սարսի հալածանքից յեվ մի տեղա
պսակի,

Դու անտարբեր լսիր զբարձրություն յեվ
գովասանք,

Յեվ հիմարին մի առարկի:

Այս բանաստեղծության յեղրափակիչ տունը հասկա-
նալի և լիովին տեղին կլինի, յեթե ընդունենք, վոր այն-
վոչ միայն Պուշկինի նախկին բանաստեղծական գոր-
ծունեյության համագումարն Ե, այլև պոետի վճռական
հայտարարությունն այն մասին, վոր նա անցնում Ե
բանաստեղծության բոլորովին նոր դիրքերը: «Բարի
զգացմունքներ արթնացնելը, «ազատություն փառա-
բանելը», «ընկածների նկատմամբ վողորմած լինելու կոչ
անելը»,—ահա թե ինչն Ե այժմ ամենից ավելի սկսում
դնահատել Պուշկինն իր անցյալ գործունեյության մեջ
և հա՞ա թե ինչու՞ն Ե նա տեսնում «աստու հրամանը»
ապագայի գործունեյության համար: Վո՞րք կոխելով
այդ նոր ուղին, նա պատրաստ Ե ծաղրին, վերավո-
րանքին ու զրպարտանքին, այդ ճանապարհին նրան
հարկավոր չեն վոչ գովեստները և վոչ պսակները:

Պուշկինն այժմ աշխատում Ե մոտենալ Բելինսկուն, իր
արխատակրատ բարեկամներից գաղտնի նրան Ե ուղար-
կում իր «Սովրեմեննիկ» ժուռնալը, պատրաստվում Ե
նրան աշխատակցելու հրավերել այդ ժուռնալին: Պուշ-

կիսի պոեզիայի յեջ սկսում են հնչել նրա վաղուց ծոռացած հնչյունները:

Քաղաքացիական խորին դայրույթով և լցված մի բանաստեղծութուն, վորը կրում և «Աշխարհիկ իշխանութուն» գրգռիչ վերնագիրը: («Յերբ կատարվում եր մեծ հանդեսը...»): Պուշկինն սկսում և դրամա գրել ֆեոդալական ասպետության ժամանակներից, հոյակապ մտահղացում ունենալով ցույց տալ ասպետական ազնվականության ջախջախումն այն ժամանակվա դեմոկրատիայի՝ գյուղացիության և քաղաքային աճող ընակչության կողմից: Գրված էյին միայն սկզբնական տեսարանները, բայց մեզ հասել և ամբողջ դրամայի պլանը պարունակող կոնսպիկտը, և նրանից յերևում է, թե հեղափոխական ինչպիսի պաթոսով պետք և շնչեր այդ դրաման:

* * *

Պետք և ասել, վոր Պուշկինի նյութական միճակը գնալով վատթարանում եր: 1835 թ. ամառը Պուշկինը նորից փորձում և թույլտվություն ստանալ՝ 4—5 տարով գյուղ գնալու և այդ յեղանակով կարգի բերելու իր խանգարված դրամական գործերը:

Բայց այս անգամ ևս Նիկոլայը մերժում և նրա դիմումը և կարգադրում և տալ նրան փոխարինաբար յերեսուն հազար ռուբլի ի հաշիվ նրան հասանելի ռոճկի: Փոխարինաբար ստացված այս դրամի մեծ մասը գործադրվեց անհետաձգելի պարտքերի հատուցման և այլ վճարումների համար. Պուշկինին վաղարեցին ռոճիկ

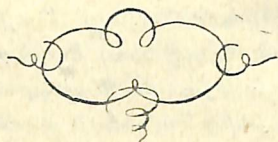
տալ, և նա ստիպված եր ապրել բացառապես գրական վաստակով, վոր նրա յեկամուտի միակ աղբյուրն եր: Սակայն մշտական հոգսերից և անախորժություններից ճնշված բանաստեղծն առաջվա պես չեր կարող աշխատել մոշ միայն Պետերբուրգում, ուր այդ հոգսերն ավելի էյին զգալի, այլ նաև գյուղում, ուր նա փոխադրվել եր 1835 թվի աշնանը: Վեդեկորության համար, — գրում եր նա կնոջը, — հոգեկան անդորրություն և հարկավոր, իսկ յես բնավ յերբեք հանգիստ չեմ»:

Նատալիա Նիկոլաևնան գյուղական կյանք չեր սիրում և վոշ մի ամառ Պուշկինի հետ գյուղ չեր գնացել: Ամառները նրանք Պետերբուրգի մոտակա կղզիներից մեկում ամառանոց էյին վարձում: Նատալիա Նիկոլաևնայի հաջողությունները բարձր շրջանակներում քանի գնում մեծանում էյին: Այժմ արդեն Պուշկինի վայելած փառքը չեր, վոր լուսապսակ եր հանդիսանում նրա կնոջ ճակատին, այլ ընդհակառակը, Պուշկինին՝ այդ համեստ տիտուլյար խորհրդականին ու «գրողին» փայլ տվողը նրա չքնադատես, ամենքին հիացում պատճառող կինն եր:

1834 թվին Պետերբուրգ յեկավ յերիտասարդ Ֆրանսացի՝ բառն ժորժ Դանտեսը: Բուրբուրների անկուսից հետո նա չկամեցավ ֆիալ Ծրանսիայում և շարունակել իր ծառայությունը: Պետերբուրգում իր ունեցած կապերի շնորհիվ Դանտեսն առանց դժվարության ընդունվեց զինվորական ծառայության մեջ վորպես սպա: Բարձր շրջանակներում նա շատ շուտով ակա-

նաժուր դիրք գրավեց: Պարթև հասակով, գեղեցիկ դեմ-
քով, ինքնավստահ, կենսուրախ, սրախոս — նա ցան-
կալի հյուր եր ամենուր:

Պուշկինը շատ շուտով ծանոթացավ Դանտեսի հետ:
Նա սիրեց Դանտեսի ֆրանսական աշխուժությունը:
Դանտեսն սկսեց լինել Պուշկինի տանը. նա սիրահար-
վեց Պուշկինի կնոջը. Նատալիա Նիկոլաևնան ել փո-
խադարձաբար հավանում եր նրան: Դանտեսն սկսեց
սիրապնդել Նատալիա Նիկոլաևնային և պարահան-
դեսներում պարում եր բացառապես նրա հետ: 1836
թվի ամառն արդեն ամեն տեղ խոսում էին, վոր
Դանտեսի աչքը Պուշկինի կնոջ վրա յե: Այս խոսակ-
ցությունների հետևանքով Պուշկինը բացառվեց կնոջ
հետ և դադարեց ընդունել Դանտեսին իր տունը: Սա-
կայն սիրահարները շարունակում էին տեսակցություն
ունենալ ընդհանուր ծանոթների մոտ, ինչպես և պա-
րահանդեսներում: Չար լեզուները խոսում էին, վոր
Պուշկինը «յեղջերակիր ամուսնու», այսինքն կնոջից
խաբված մարդու գերումն է: Ասում էին, վոր վավա-
շոտ Նիկոլայն ել անտարբեր չէ դեպի Նատալիա Նի-
կոլաևնան:

Պուշկինը վստահ եր իր կնոջ հավատարմության
վրա, բայց շրջապատի ասեկոսները նրան կատաղեց-
նում էին: Նա բոլորովին կորցրել եր իր հոգեկան
անդորրությունը:

1836 թ. նոյեմբերի 4-ին Պուշկինը քաղաքային
փոստով ստանում է մի անանուն պատկվել հետևյալ
բովանդակությամբ.

«Յեղջերակիրների պայծառափայլ Որդենի գլխա-
վոր ասպետները, ավագ ասպետները և ասպետները,
իրենց լրակազմ ժողովում, Որդենի մեծ մագիստրոսի՝
նորիս գերազանցության Դ. Լ. Նարիշկինի նախագա-
հությամբ, Ալեքսանդր Պուշկինին միաձայն ընտրեցին
Յեղջերակիրների Որդենի մեծ մագիստրոսի տեղակալ
և նույն Որդենի պատմագիր»:

Այսպիսի բովանդակությամբ նամակներ ուղարկ-
վեցին նաև Պուշկինի ծանոթներից շատերին: Դ. Նա-
րիշկինը ամուսինն եր գեղեցկուհի Մարիա Անտոնով-
նայի, վոր յերկար տարիներ կապված եր Ալեքսանդր
I կայսրի հետ: Պատկվիլի իմաստն այն եր, վոր Պուշ-

Les Grands Croux Commandeurs et
Chevaliers du Serénissime Ordre des
Cocus réunis en grand Chapitre sous la
présidence du vénérable grand Maître
de l'Ordre S E O L Naryshkine ont
nommé à l'unanimité Mr Alexandre
Pouchkine coudjuteur du grand Maître
de l'Ordre des Cocus et historiographe de
l'Ordre
Le secrétaire perpétuel Cte J Borsh

Ա. Ս. Պուշկինի ստացած պատկերը

կինը Նիկողայի հանդեպ նույն դերուսն է, վոր դերուսն
էր Նարըզկինն Ալեքսանդրի հանդեպ: Մեր որերուս
արդեն պարզված է, վոր պատկերի հեղինակը Պ. Վ.
Դուրդուրովն է յեղած: Բայց այն ժամանակ Պուշկինն
այդ պատկերը վերագրել էր հուլանդական դեսպան
Հեկկերենին, վոր վավաշոտ և բամբասաբեր մարդու մեկն
էր: Հեկկերենը շատ էր սիրել Դանտեսին և արդեն 6
ամիս է, ինչ վորդեգրել էր նրան, այնպես վոր Դան-
տեսին այժմ կոչում էին բառոն Հեկկերեն: Պուշկինն
անհարմար էր համարում մենամարտի կանչել դեսպա-
նին, հետևաբար և մենամարտի հրավերն ուղղեց Դան-
տեսին:

Ծերունի Հեկկերենը շատ վախեցավ այն հետևանք-
ներից, վոր կարող էր ունենալ իր և իր վորդեգրի
համար լինելիք մենամարտը: Դանտես հետևյալ յեղքը
վաղուց է, վոր Պուշկինի մեծ քենին՝ Յեկատերինա
Գոնչարովան սիրահարված էր Դանտեսին: Ոգտվելով
այս հանգամանքից, նրանք բացառեցին, թե Դան-
տեսը սիրապնդել է վոչ թե Նատալիա Նիկողանային,
այլ նրա քրոջը, վորի հետ և՛ պատրաստ է ամուսնա-
նալ: Պուշկինը հետ վերցրեց մենամարտի հրավերը,
յակ 1837 թ. հունվարի 10-ին կայացավ Դանտեսի
հարսանիքը Յեկ. Գոնչարովայի հետ: Այս ամուսնու-
թյան շնորհիվ Դանտեսը դարձավ Պուշկինի ազգա-
կանը: Ըստ ժամանակի սովորության Դանտեսը հար-
սանեկան այցելութուն արեց Պուշկինին, բայց սա
նրան չընդունեց և հրամայեց հայտնել, վոր նրա հետ
վոչ մի հարաբերութուն չի ուզում ունենալ:

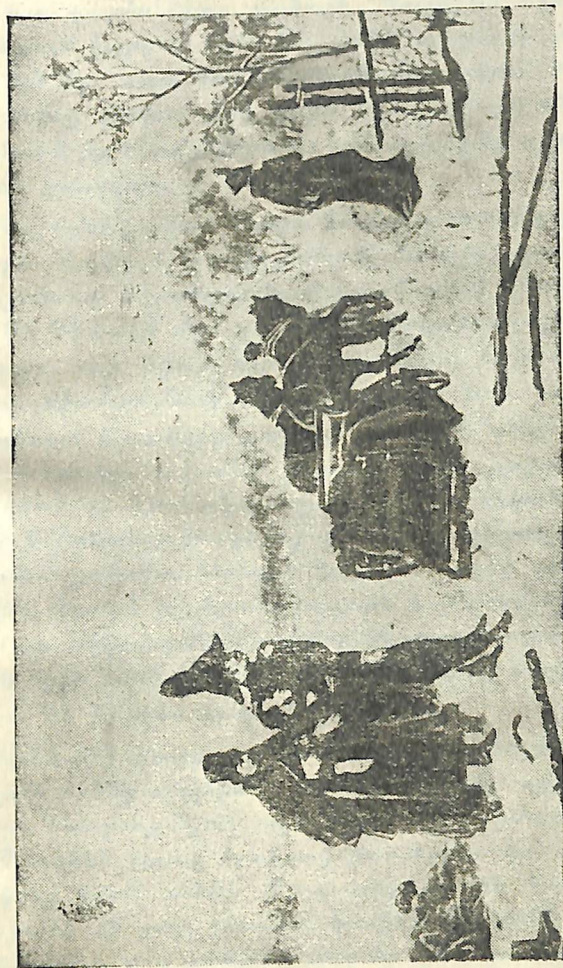
Չնայած սրան, նրանք հաճախակի հանդիպում էին իրար ընդհանուր ծանոթների մոտ, նմանապես և պարահանդեսներում: Դանտեսն, ինչպես և առաջ, շարունակում էր սիրապնդել Նատալիա Նիկոլաևնային և ավելի աներեսությամբ: Պուշկինի կատաղությունը նրան զվարճություն էր պատճառում:

Այս բոլորի հետևանքով Պուշկինի կատաղությունը խելագարության աստիճանի յեր հասնում:

1837 թ. հունվարի 26-ին նա մի շատ վիրավորական նամակ է գրում ավագ Հեկկերենին:

Այս նամակից հետո մենամարտն արդեն անխուսափելի յեր դառնում: Յեւ Պուշկինի ուզածն էլ այդ էր, վորովհետև ստեղծված դրությունից ուրիշ յելք չկար: Հեկկերենի և Դանտեսի փոխադարձ համաձայնությամբ մենամարտի հրավերովը յեղավ Դանտեսը: Մարտահրավերն ստանալուց հետո Պուշկինը հանգստացավ:

Հետևյալ առավոտ Պուշկինը վաղ վերկացավ: Նա հանգիստ էր ու լավ արամադրված, ինչպես և առաջի որը: Թեյից հետո սկսեց գրել: Բերին Դանտեսի սեկունդանտ (մարտավկա) դ'Արշիակի նամակը, վորով սա խնդրում էր բանակցությունների համար ուղարկել իր սեկունդանտին: Պուշկինը գնում է սեկունդանտ ճարելու: Փողոցում պատահաբար հանդիպում է լիցեյի դասընկերներից մեկին՝ Կ. Կ. Դանզասին, վորին և խնդրում է իր սեկունդանտը լինել: Սա սիրով ընդունում է այս առաջարկը և իսկույն գնում է դ'Արշիակի մոտ: Սրանք յերկուսով մշակում են մենամարտի պայմանները: Դանզասը բերում է Պուշկինին մենամարտի

Ա. Ս. Պուշկինի մենամարտը

Նկար Ա. Նաումովի

գրավոր պայմանները. սակայն Պուշկինն ավելորդ է համարում կարգալ աշն. նա ամեն պայմանի յեւ համաձայն եր. ապա նա Դանդասին ուղարկում է ատրճանակներ գնելու. իսկ ինքը միանգամայն անվրդով նստում է իր «Սովրեմեննիկ» ամսագրի ընթացիկ գործերով զբաղվելու:

Պայմանավորված ժամին Պուշկինը հանդիպեց Դանդասին Վոլֆի հրուշակարանում, Նևսկիյ պրոսպեկտի անկյունում: Այստեղից նրանք սահնակով գնացին դեպի Սև Գետակի մոտ գտնվող կոմենդանտսկայա ամառանոցը, ուր իրար եյին հանդիպելու հակառակորդները. միաժամանակ այստեղ հասան նաև հակառակորդները՝ Այստեղից քայլերն ուղղեցին դեպի մոտակա պուրակը, այնտեղ ընտրեցին մի բացատ, վոր ծածկված էր ձյունակույտերով: Յերկու սեկունդանտները և Դանտեսը վտառներով սկսեցին կռիվատել ձյունը՝ արահետ բանալու համար: Պուշկինն, արջի մուշտակը հագին, նստած էր ձյունակույտին և անհամբեր սպասում էր: Սեկունդանտները վերջին պատրաստություններն էյին տեսնում: Պուշկինն անհամբեր հարցրեց.

— Դե լոնչպես ե, վերջացրի՞ք:

Ամեն ինչ պատրաստ էր: Հակառակորդներին կանգնեցրին իրենց տեղերում, ատրճանակները տվին ձեռքերը: Դանդասը նշան տվեց գլխարկի շարժումով:

Պուշկինն արագ մոտեցավ բարյերին, կանգ առավ և սկսեց նշան բռնել: Բայց այդ պահին Դանտեսը, բարյերին մի քայլ չհասած, կրակեց: Պուշկինն ընկավ շինելի վրա, վոր բարյերի տեղ էր ծառայում: Նա յե-

Մենամարտից հետո:

Նկար Բորելի

ըեսնիվայր անշարժ պառկած եր: Սեկունդանտներն ու Դանտեսը վազեցին դեպի նա: Պուշկինն ուշքի յեկավ, գլուխը բարձրացրեց ու ասաց.

— Սպասեցե՛ք, յես դեռ ուժ ունեմ կրակելու:

Դանտեսը վերադարձավ իր տեղը, կանգնեց կողքանց և աջ ձեռքը դեմ արեց կրճքին: Պուշկինը ծնկի յեկավ ու կիսապառկած սկսեց նշան բռնել: Լավեց կրակոցը: Դանտեսն ընկավ. Պուշկինը մի կողմ նետեց ատրճանակն ու գոչեց. — բրավո:

Ու նորից անզգա փռվեց ձյունի վրա:

Սակայն Դանտեսն ստացել եր միայն կոնսուլդիա. գնդակը Թափանցել եր ձեռքի մկանները և կպել եր վարտիքի կոճակին. այս կոճակը փրկեց նրան:

Պուշկինն ուշքի գալով հարցրեց դ'Արշիակին.

— Սպանեցի՞ նրան:

— Վո՛չ, միայն վերավորել եք:

— Զարմանալի՛ յի, — ասաց Պուշկինը, — յես կարծում եյի, վոր նրան սպանելուց հաճույք եմ ստանալու, բայց այժմ զգում եմ, վոր այդպես չե... Ասենք՝ հաշիվը մեկ ե: Հենց վոր կազդուրվենք, նորից կսկսենք:

Սեկունդանտները միացյալ ուժերով սահնակ նստեցրին Պուշկինին: Կոմենդանտական ամառանոցին հասնելով՝ տեսան այնտեղ Հեկկերենի ուղարկած կարետը: Դանտեսն ու դ'Արշիակն առաջարկեցին Դանդախին այդ կարետով տանել Պուշկինին: Դանդախն ընդունեց առաջարկը և Պուշկինին նստեցրեց կարետը, առանց հայտնելու, վոր կառքը Հեկկերենինն ե: Կարետն ուղղվեց քաղաք:

Նատալիա Նիկոլանան դեռ նոր եր վերադարձել զբոսանքից և Ալեքսանդրինա քրոջ հետ ճաշի յեր սպասում Պուշկինին: Հանկարծ, առանց գեղեցելու, ներս ե մտնում Դանդասը և հաղորդում, վոր հենց հիմա Պուշկինը մենամարտել ե Դանտեսի հետ և վիրավորված ե, բայց շատ թեթև: Նատալիա Նիկոլանան վազում ե նախասենյակ, ուր ներս եյին բերում Պուշկինին: Այստեղ կնոջ ուշքը գնաց: Պուշկինին պառկեցրին բազմոցի վրա, նրա առանձնասենյակում: Կինն ուշքի գլուց հետո կամենում ե մտնել ամուսնու առանձնասենյակը, բայց Պուշկինն ամուր գոչում ե՝ չմտնէս: Նա չեր ուզում, վոր կինը տեսնի նրա վերքը, և այն ժամանակ միայն ներս հրավրեց նրան, յերբ արդեն հանված պառկած եր անկողնում:

Մեկը մյուսի հետևից հավաքվեցին բժիշկները. յեկան այցելության նաև Պուշկինի բարեկամները՝ Ժուկովսկին, Պլետնյովը, Վյադեմսկին, Ա. Տուրգենևը:

Պուշկինը չափազանց տանջվում եր, բայց չնայած դրան հաճախ հարցնում եր կնոջ մասին.

— Նա, խեղճը, անմեղ տեղը տուժում ե և դեռ տուժելու յե հասարակաց կարծիքի յերեսից:

Ու իրեն՝ կնոջն ել ասաց.

— Իմ մահվան համար չլինի թե քեզ դատապարտես: Սա մի գործ եր, վոր միայն ինձ եր վերաբերում:

Լեյբ-խրուրդ Արհնդաի միջոցով Պուշկինը խնդրեց կայսրին, վոր պատասխանատվության չենթարկվի Դանդասը՝ մենամարտությանը մասնակցելուն համար: Դանդասը հիվանդից չեր հեռանում. նա հաղորդեց Պուշկինին, վոր ուզում ե մենամարտի կանչել Դանտեսին՝ նրա փոխարեն վրեժխնդիր լինելու համար: Պուշկինը մոայլվեց.

— Վնչ, վնչ. հաշտություն, հաշտություն:

Չարությունը և կատաղությունը վոր վերջին ամիսներում նրան հանգստություն չեյին տալիս, այժմ չքացել եյին: Բարեկամներից մի քանիսին այնպես եր

թիվում, վոր Պուշկինն ուզում է մեռնել և նույնիսկ ուրախ է, վոր մահը փրկելու յն նրան ստեղծված անելանելի դրությունից:

Պուշկինը վերավորվել էր փորից: Գնդակը ջախջախել էր գավաղոսկրը: Վոսկրի կտորտանքները ճնշում էյին փորտաթի վրա: Այսպիսի դեպքերում բժշկության մեջ ընդունված է ամենից առաջ լիակատար հանգրստություն տալ փորտաթին և դադարեցնել նրա գործողությունը ափիոնի միջոցով: Մինչդեռ լեյք-խիրուրդ Արենդտը կարգադրում է գրեխ (հոգնա) դնել հիվանդին: Սոսկալի հետևանք է ունենում գրեխի կիրառումը: Պուշկինի աչքերը վայրենի արտահայտություն են ընդունում. յերեսը ծածկվում է սառը քրտինքով, ձեռքերն սկսում են սառել: Սարսափահար յեղած սենեկապանը գալիս է Դանդասին հայտնելու, վոր Պուշկինը հրամայել է տալ իրեն զրասեղանի վրա գտնված արկղը և սենյակից դուրս գալ, իսկ այդ արկղում ատրճառակներն են: Դանդասն անմիջապես վազում է Պուշկինի մոտ և խլում է ձեռքից ատրճառակը: Հիվանդը խոստովանում է, թե արդարև կամեցել է անձնասպանություն գործել, վորովհետև կրած ցավը ու տանջանքն անտանելի յեն:

Առավոտյան ցավերը փոքր ինչ մեղմացան: Պուշկինի բնակարանը կարծես պաշարման վիճակի մեջ լիներ: Ծանոթ-անծանոթ խոնվել էյին այդտեղ ու անվերջ հարցեր էյին տալիս. «Ինչպես է Պուշկինը, վիճակը չի՞ թեթևանում արդյոք, հույս կա՞ արդյոք»: Իսկ Պուշկինի ուժերը քանի գնում թուլանում էյին: Մահն

արդեն մոտենում էր. հիվանդն այդ զգում էր: Բարեկամները նրան ասում էյին.

— Մենք բոլորս ել հուսով ենք, վոր կառողջանաս. մի հուսահատվիր:

Պուշկինը պատասխանեց.

— Վնչ, իմ բանը վերջացած է. յես մեռնելու յեմ. թերևս այդպես ել հարկավոր է:

Հունվարի 29-ին, կեսօրին մոտ, Պուշկինը խնդրում է տալ իրեն հայելի. դիտում է հայելու մեջ դեմքն ու ձեռքը թափ տալիս: Զարկերակը դանդաղում է և՛ մի ակնթարթ կս՝ իսպառ դադարում է: Ձեռքերն սկսում են սառել:

Շնչառությունը քանի գնում դանդաղում է: Մի վերջին շունչ ևս, և կյանքը մարվեց հավիտյան:

Ա. Ս. Պուշկինի մասկան (մահադիմակր)
Նկար Ե. Ժուկովսկայայի

Մոյկայի քարափին, այն տան առաջ, ուր մեռավ Պուշկինը, ժողովրդի մի չտեսնված բազմութիւնն ել խոնված. դրանք յեկել եյին իրենց վերջին հրաժեշտը տալու Պուշկինի անշնչացած մարմնին:

Բարձր ազնվականութեան ներկայացուցիչները չեյին, վոր շրջապատել եյին Պուշկինի դագաղը. ուսանողներ, ազատ պրոֆեսորայի տիւր մարդիկ, ստորին կարգի աստիճանավորներ, մանր բուրժուազիայի դեռնոր առաջ յեկած ռադիկալ խավը, վոր՝ շատ չանցած՝ կոչվեց «ռազնոչինեց», — անհոգիներ եյին բանաստեղծի հուղարկավորները:

Իր կյանքի վերջին տարիներում Պուշկինն ողակված եր մի զարհուրելի միայնութեամբ՝ միայնութիւն հասարակական, բարոյական, կուլտուրական, զրականական: «Ապրիլը մենակ», — դառնութեամբ ասում եր Պուշկինն իր մասին: Նա չգիտեր, վոր այդ ողակից դուրս ունի հազարավոր անկեղծ ու անհնավեր բարեկամներ: Այո, քանի դեռ Պուշկինը կենդանի յեր, նրա

այդ անհայտ բարեկամները շատ բանի համար կարող
էին աններողամիտ լինել դեպի Պուշկինը, բայց մահն
դժալ տվեց նրանց, թե վճռաւ խոշոր, անփոխարի-
նելի արժեք էր ներկայացնում Պուշկինը և թե վճռ-
աւ կարևոր ուժ էր հանդիսանում նա: Ու նրանք
ասացին, ասացին բարձրաձայն, կտրականապես, վճռ
թե լուկ խոսքերով, այլ իրենց ամբողջ գործողութեամբ՝
«Պուշկինը մերն է»:

Այդ ժամանակ էր, վոր յերևան յեկալ տակավին
համարյա անհայտ բանաստեղծ Լերմոնտովի՝ Պուշկինի
մահվան առթիվ գրած նշանավոր բանաստեղծութունը,
վոր մի կրակոտ, զայրույթով լի պոռկամացիա յեր:
Այս բանաստեղծութեան ձեռագիր որինայնքն անսո-
վոր արագութեամբ տարածվեցին ամեն տեղ: Յեվ բոլորը
Լերմոնտովի հետ կրկնում էին.

Դու, գահին կառչած ագահ յեվ անգոհ
Դահլիճներ փառքի յեվ ազատւորյան,
Պասապարվել եմ օրհնի ներս,
Ձեզ համար ի՞նչ դատ յեվ ի՞նչ դատաստեմ.
Բայց, անառակներ, կա մի դատ վերին,
Կա անեղ մի դատ. նա կգա, կգա.
Անմասչելի յե նա վոսկու ուժին
Յեվ մեքի, գործի կանխեստ վկա:
Այժմ ձեռ լեզուս առմիտ կգոցվի,
Բանաստեղծութեան կյոռի իսպառ,
Ու ձեռ սեվ արյամբ բնավ չեմ փալի
Ձոհված պոետի արյունը արդար:

Հայրային զայրույթի բուռն պոռթկումը զարմաց-
րեց և յերկյուղ ներշնչեց Նիկոլային:

Նիկոլայն սկզբում անտարբեր կերպով վերաբերվեց
Պուշկինի մահվան հանդեպ և նույնիսկ արդարացնում
էր Դանտեսի արած քայլը: Բայց հետո, հանրային
զայրույթի բուռն պոռթկումից ազդված, հասկացավ,
վոր հարցը մի անշնան «գրողի», չին (աստիճան) չու-
նեցող կամեր-յունկերի մասին չէ, այլ մի այնպիսի
անձի մասին, վորին թանկ են գնահատում ժողովրդի
լայն շրջանները:

Յեվ Նիկոլայ Ռոմանովը կամա-ակամա պետք է փո-
խեր իր վերաբերմունքը յեղեղութեան հանդեպ. նա-
պետք է այնպիս ցույց տար, վոր ինքն էլ Պուշկինի
մահը համարում է ազգային մեծ կորուստ: Դանտեսին
աստիճանագուրդ են անում և՛ իբրև վոչ-ռուսահա-
տակի՝ քշում են Ռուսաստանից: Հեկկերենը նիդեր-
լանդական կառավարութեան կարգադրութեամբ հետ է
կանչվում դեսպանի պաշտոնից:

Մյուս կողմից Նիկոլայը գործ դրեց ամեն միջոց՝
կասեցնելու համար հասարակական զայրույթի բուռն
աճումը: Լրագրերին խստիվ հրամայված էր, Պուշկինի
մահվան մասին լուրեր հաղորդելիս, լինել չափավոր և
պաշտաճի սահմաններից դուրս չգալ: Մի լրագիր, վոր
Պուշկինի մահվան առթիվ արտահայտվել էր «մեր բա-
նաստեղծութեան արևը մայր մտավ» խոսքերով, նկա-
տողութուն ստացավ: Հուղարկավորութեան նախըն-
թաց (հունվարի 30-ի լույս 31-ի) գիշերը, յերբ ժողո-
վուրդը ցրվեց և բնակարանում ֆացին սիայն հան-

այդ անհայտ բարեկամները շատ բանի համար կարող
էին աններողամիտ լինել դեպի Պուշկինը, բայց մահն
դժալ տվեց նրանց, թե վճռաւ խոշոր, անփոխարի-
նելի արժեք եր ներկայացնում Պուշկինը և թե վճռ-
քան կարևոր ուժ եր հանդիսանում նա: Ու նրանք
ասացին, ասացին բարձրաձայն, կտրականապես, վճռ
թե լուկ խոսքերով, այլ իրենց ամբողջ գործողութեամբ՝
«Պուշկինը մերն է»:

Այդ ժամանակ եր, վոր յերևան յեկավ տակավին
համաբայ անհայտ բանաստեղծ Լերմոնտովի՝ Պուշկինի
մահվան առթիվ գրած նշանավոր բանաստեղծութիւնը,
վոր մի կրակոտ, զայրույթով լի պոռկամացիա յեր:
Այս բանաստեղծութեան ձեռագիր որինսկներն անսո-
վոր արագութեամբ տարածվեցին ամեն տեղ: Յեվ բոլորը
Լերմոնտովի հետ կրկնում էին.

Դու, գահին կառչած ագահ յեվ անգոհ
Դահնգներ փառքի յեվ ագասուքան,
Պասապարկի եւ օրնքի ներքո,
Ձեզ համար ի՞նչ դատ յեվ ի՞նչ դատաստ.
Բայց, անուակներ, կա մի դատ վերին,
Կա անեղ մի դատ. նա կգա, կգա.
Անմասչեյի յե նա վոսկու ուժին
Յեվ մեքի, գործի կանխատես վկա:
Այժմ ձեր լեզու առմիտ կզոցվի,
Բանաստեղծութիւնը կլուի խապո,
Ու ձեր սեվ արյամբ բնավ չեք քափ
Ձեզված պոեթի արյունը արդար:

Հայրային զայրույթի բուռն պոռթկումը զարմաց-
րեց և յերկյուղ ներշնչեց Նիկոլային:

Նիկոլայն սկզբում անտարբեր կերպով վերաբերվեց
Պուշկինի մահվան հանդեպ և նույնիսկ արդարացնում
եր Դանտեսի արած քայլը: Բայց հետո, հանրային
զայրույթի բուռն պոռթկումից ազդված, հասկացավ,
վոր հարցը մի աննշան «գրողի», չին (աստիճան) չու-
նեցող կամեր-յուսկերի մասին չե, այլ մի այնպիսի
անձի մասին, վորին թանկ են գնահատում ժողովրդի
լայն շրջանները:

Յեվ Նիկոլայ Ռոմանովը կամա-ակամա պետք է փո-
խեր իր վերաբերմունքը յեղիւթեան հանդեպ. նա
պետք է այնպես ցույց տար, վոր ինքն եւ Պուշկինի
մահը համարում է ազգային մեծ կորուստ: Դանտեսին
աստիճանադուրկ են անում և՛ իրեն վոչ-ուսանապա-
տակի՝ քում են Ռուսաստանից: Հիկկերենը նիդեր-
լանդական կառավարութեան կարգադրութեամբ հետ է
կանչվում դեսպանի պաշտոնից:

Մյուս կողմից Նիկոլայը գործ դրեց ամեն միջոց՝
կասեցնելու համար հասարակական զայրույթի բուռն
աճումը: Լրագրերին խստիվ հրամայված եր, Պուշկինի
մահվան մասին լուրեր հաղորդելիս, լինել չափավոր և
պատշաճի սահմաններից դուրս չգալ: Մի լրագիր, վոր
Պուշկինի մահվան առթիվ արտահայտվել եր «մեր բա-
նաստեղծութեան արեւը մայր մտավ» խոսքերով, նկա-
ռողութիւն ստացավ: Հուղարկվորութեան նախըն-
թաց (հունվարի 30-ի լույս 31-ի) դիշերը, յերբ ժողո-
վուրդը ցրվեց և բնակարանում մնացին միայն հան-

գուցյալի մերձավորները, տուն մտան ժանդարմները՝
գեներալ Դուբելտի գլխավորութեամբ։ Դազադն իսա-
կիսկիյ տաճարը փոխադրելու փոխարեն տարվեց
մատակա յեկեղեցին, ուր և կատարվեց թաղման կարգը։
Յեկեղեցի մտնել կարող էին միայն հրավիրյալները։
Կարգը կատարվելուց հետո դազադը փոխադրում են
յեկեղեցու նկուղը։

Փետրվարի 2-ին, կես գիշերին, ժանդարմային
սպայի ուղեկցութեամբ դազադը հասարակ սայլով տա-
րվում և Պսկովի նահանգի Սվյատոգորսկ վանքը՝ պուշ-
կինյան Միխայլովսկոյե գյուղից վոչ-հեռու, ուր պետք
է թաղվեր բանաստեղծը։ Պսկովի նահանգապետին
վաղորդը կարգադրված էր թույլ չտալ վոչ մի ցույց,
վոչ մի դիմավորում, վոչ մի դամբանական խոսք կամ
համակրանքի վնչ մի արտահայտութիւն։ Գիշեր-ցերեկ
անընդհատ քշում էին սայլն անսովոր արագութեամբ։
հենց իմանա՝ վոճրագործները շտապում են հապճեպ
կերպով ծածկել իրենց սև գործի հետքերը։

Փոստային կայարաններից մեկում մի ուղևոր էին
տեսնելով, վոր ժանդարմներն ինչ-վոր ձեռովոտ ընկած
շտապում են արագ փոխել ձիանքը, հարցնում է, թե
բանն ինչո՞ւն է։

— Ո՞վ է իմանում ինչ է։ Ասում են՝ մի ինչ-վոր
Պուշկին է սպանված, հիմի նրան խսիրների ու ծղոտի
մեջ կոլոլած ենպես են թոցնում, ասես մի շուն լինի,
մեղա՞ աստծու, մեղա։

Այսպէս էր թաղում Նիկոլայի պաշտոնական Ռու-
սաստանը մեծազույն ուռւս պոետին։

Պուշկինի վերջին ուղին

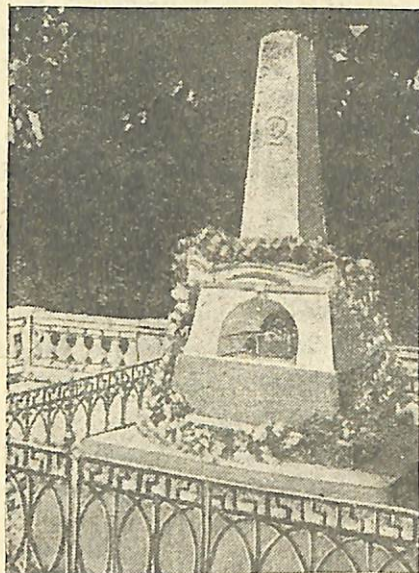
Նկար Ն. Շեստովայովի

Պուշկինի մահվան որից անցել և հարյուր տարի։ Այսօր տապալված և այն ինքնակալությունը, վորն հալածելով հալածել եր բանաստեղծին ու վերջապես մահվան դուռը հասցրել նրան. տապալված և այն զգվելի իրավակարգը, վորի որով ժողովրդի մի մասը պետք և որնիբուն աշխատեի ու տանջվեի, իսկ մյուս մասն, անգործ նստած, հղփանար և յերջանիկ կյանք վայելի։ Յերբ պատմական բեմը գրավեց հաղթական «խուժանը», Պուշկինի «խկական» գնահատողները ցավելով հայտարարեցին, վոր վեհապան՝ գեղարվեստի վերջը հասել և, վոր իրենց՝ «խկական կուլտուրայի» կրողներին՝ այսուհետև մնում և մեկուսանալ զաղտնի սրբավայրերը և այնտեղ շարունակել Պուշկինի պաշտամունքը, այն Պուշկինի, վորի հիշատակը ջնջելու յե ժամանակակից սերունդը։

Սակայն թնչ ենք տեսնում իրականում։

Միայնության մեջ հալումաշ յեղող Պուշկինը մի ժամանակ գրում եր.

վարձահասույց յեվ դասավոր դա՛ւ ինքդ ես.
 Գո գործը դո՛ւ ամենից խիստ կը դասես։
 Ինքդ գո՞հ ես, արվեստավո՛ր անաչառ։
 Գո՞հ ես. խուժանն հայնոյն՝ բող քո վասակ,
 Ծաղրե բագինդ, ուր վառվում և քո կրակ,
 Յեռոսանիդ դրվեցընե՝ զայաբառ։

Ա. Ս. Պուշկինի դամբարանը:

Յեւ ահա ժամանակակից բանաստեղծը (Վլ. Վասիլենկոն) հիշելով Պուշկինի այս վշտահար տողերը, հետեյալ խոսքերով ե դիմում նրան.

Ընկան փառեք գերք չոք տեղի,
Ընկան գահեք՝ կացնահար.
«Խուժանն» այն աշխարհացունց
Յեռոտանիդ լոկ պանեց:

Այո, նրա յեռոտանին մնաց անսասան. և այսօր այն ավելի ամուր ե, քան յերբեկեց ուրիշ ժամանակ: Ընդհանուրի սերը դեպի Պուշկինն որ-ավուր աճում ե: Խորհրդային յերկրի ազատագրված ժողովուրդները հանձին Պուշկինի տեսնում են ռուսական մեծ պոետին, ռուս պրական լեզվի ստեղծողին, ռուս նոր պրականության նախահորը, մի պոետի, վոր իր անմահ յերկրով հարստացրել ե մարդկությունը. նրա յերկրը մինչև որս ել արթուն են պահում հեղափոխական միտքը, պայքարի յեն կանչում մարդկության յերջանկության համար: Պուշկինը հարկավոր ե ամենքին և հավասարապես ամենքի համար ել թանկ ե նա: Նա հարկավոր ե մեզ և թանկարժեք ե մեզ համար իր հանճարեղ ստեղծագործական ուժի համար, իր անդուստլ ըմբոստ վոգու համար, իր անընդհատ վորոնումների համար, այն բերկրության և գեղեցկության համար, վորով նա հագեցնում ե կյանքը, նրա խոշապես կուլտուրականության համար, նրա լեզվի ու վոճի հրաշալի գեղեցկության և յերաժշտականության համար:

Ժողովրդական այն արահետը, վորի մասին յերազում

Ա. Ս. Պուշկինի արձանի բացումը
Մոսկվայում:

եր Պուշկինը, այսօր վերածվել է լայնարձակ կոխոտ-
ված ճանապարհի: Պուշկինի գրքերը հրատարակվում
են միլիոնավոր որինակներով: Դրանք բոլեյակապես կլան-
վում են ընթերցող մասսաների կողմից, ինչպես անա-
պատի չոր ավազը ծծում է ջուրը: Նրան գիտեն ամեն-
քե՛լ: Նրա գրվածքները թարգմանված են խորհրդային
Միության յերբեմնի ամենահետաձայն ժողովուրդների
լեզուներով: Կատարվեց Պուշկինի մարգարեյությունը.

Համբավն իմ Ռուսիայում անծայրածիր
կհարածվի,
Ինձ կհիշի յուրաքանչյուր լեզու այնտեղ
ապրող՝
Սլավոնի բոլր սեզ ու Ֆինն ու դեռ այսօր
վայրի
Տունգուզը յեվ կալմիկն ըստայ սիրող:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

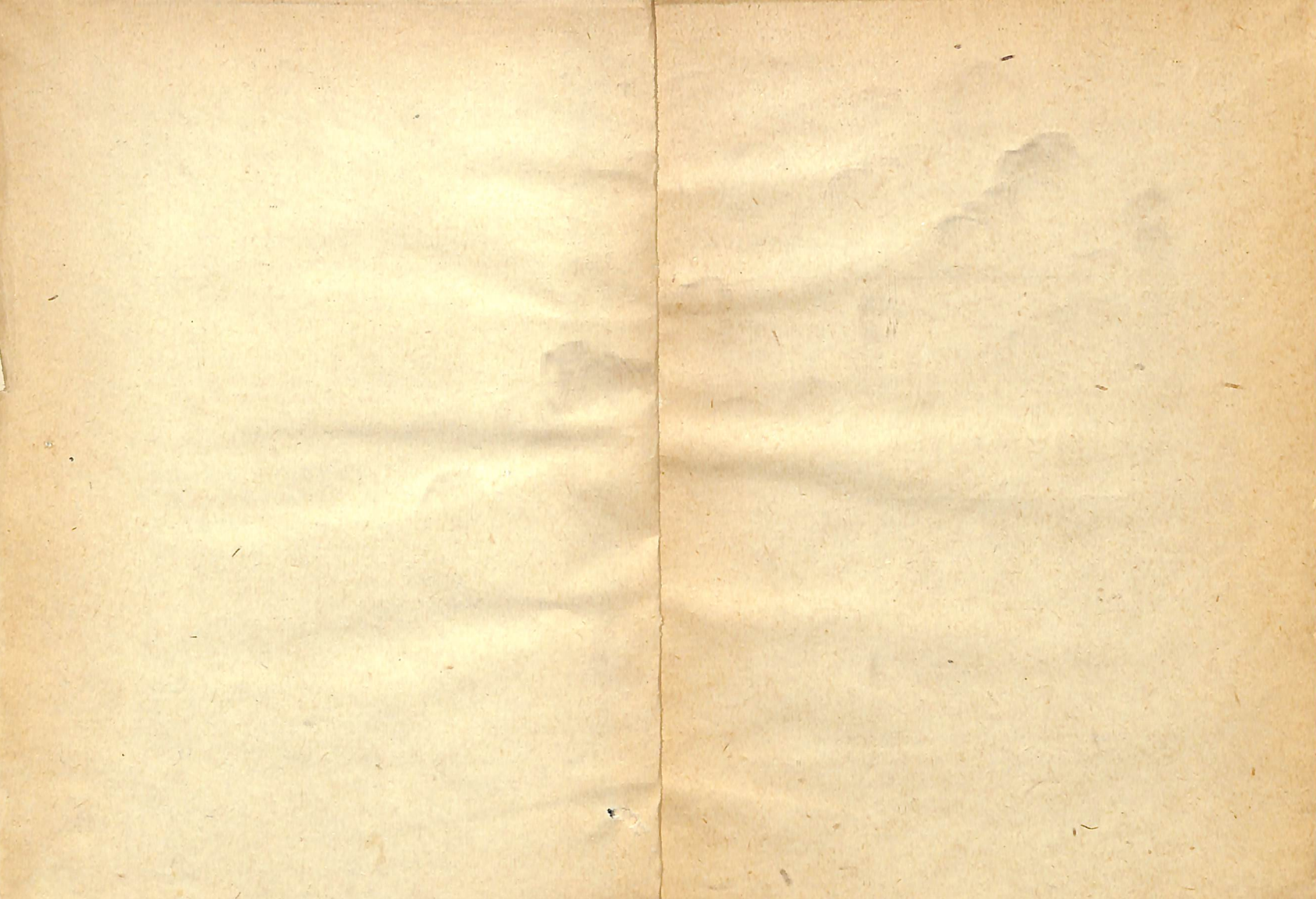
	Եջ
Մանկութիւնը և պատանեկութիւնը	5
Պետերբուրգում	11
Հարավում	17
Միխայիլովսկոյէյում	25
Թագավորի և ժանդարմների խնամակալութեան տակ	33
Ուղեորութիւն դեպի Կովկաս	37
Մոսկվայում և Բորչինոյում	41
Ամուսնութիւնից հետո	45
Արքունիքի գերին	53
Մենամարտը	63
Մահվան մահճում	71
Թաղումը	75

Ответ. редактор. Э. М. Гигоян
 Тех. редактор Д. М. Джинибалаян
 Обложка — работа художника И. Г. Филова

Уполкрайлит № О-462. Сдано в набор 7 февраля 1937 г.
 Подписано в печать 25 февраля 1937 г. Формат Б-5. Объем
 2³/₄ листа. Тираж. 2000. Заказ № 277.

ԿԱՆԳՆԵՑՐԻ ԱՆՁԵՌԱԿԵՐՑ
ՅԵՍ ՇՈՒՇԱՐՑԱՆՆ ԻՄ ՎԵՀ,
ԶԻ ՄԱՍՌՈՏԻ ԴԵՊ ԱՅՆ ՏԱՆՈՂ
ԺՈՂՈՎՐԴԻ ՃԱՄԲԱՆ

ՀԻՆԸ 1 ՌՈՐԲ.
Цена 1 руб.

На армянском языке

В. ВЕРЕСАЕВ
ЖИЗНЬ ПУШКИНА
(Биографический очерк)

АЗОВО-ЧЕРНОМОРСКОЕ КРАЕВОЕ
АРМЯНСКОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО „ГРО“
Ростов н-Д, Ворошиловский пр. № 27

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL 0329139

